

Denk **Wijzer**

Thema: Over de grens

Het mondiale vacuüm

Voedsel is een recht

Europa als open concept

Bestuurderscongres

2

JAARGANG 3 | APRIL 2003

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer

studieblad van de ChristenUnie
jaargang 3, nummer 2, april 2003

Oplage: 3100

ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

U kunt abonnee worden van *DenkWijzer* voor € 14,- per jaar (jongeren tot en met 25 jaar betalen slechts € 9,50). Voor een klein bedrag extra bent u echter al donateur van het Wetenschappelijk Instituut (€ 26,- per jaar, jongeren € 14,-). U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook ongeveer vijf andere publikaties en informatie over congressen, activiteiten e.d. Voor niet-abonnees en niet-donateurs kosten losse nummers van *DenkWijzer* € 3,- per stuk (excl. verzendkosten).

DenkWijzer verschijnt op de tweede zaterdag van februari, april, juni, oktober en december
**Deadline kopij volgende nummer:
7 mei 2003**

Redactie:

J.P. de Vries (hoofdredacteur), Henk Visser (namens bestuurders), Reinier Koppelaar (namens Tweede Kamerfractie), Marco Boers (hoofd communicatie landelijk bureau) en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design, www.douglasdesign.nl

Druk:

Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl

www.bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u daarvoor eerst even contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2003

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Vrije en eerlijke verkiezingen

Door J.P. de Vries

In vrijwel alle landen worden periodiek verkiezingen gehouden voor een volksvertegenwoordiging of een regeringsleider. Maar niet overal verlopen die verkiezingen zo vrij en eerlijk als wij dat gewend zijn. In de landen van het voormalige Oostblok bestaat pas sinds de jaren negentig een meerpartijstelsel. Hetzelfde geldt voor veel landen in Azië en Afrika.

In het verleden is wel gedacht dat een democratisch regeringsstelsel met alle politieke strijd daaraan verbonden, een luxe was die een arm land zich nog niet kon veroorloven. Een verlicht autoritair bewind zou dan beter zijn. Misschien is dat waar, als er een machthebber te vinden zou zijn die niet op persoonlijke belangen, maar enkel op het welzijn van zijn volk uit is. Maar zulke machthebbers bestaan in de praktijk niet, en dan blijkt een plicht tot publieke verantwoording heel gezond te zijn.

De ervaring leert dat landen met een democratisch regeringsstelsel zich het beste ontwikkelen. Sinds het einde van de Koude Oorlog wordt daarom op alle landen druk uitgeoefend om een democratisch bestuur in te voeren.

Echter, een democratische mentaliteit, die bijvoorbeeld inhoudt dat je de macht overdraagt als de kiezers in meerderheid voor de oppositie stemmen, wordt niet zomaar vlees en bloed. Steeds is er de verleiding om oneerlijke middelen te gebruiken om de macht te behouden of te veroveren. Daarbij zijn de zittende machthebbers in de beste positie.

Om dit tegen te gaan is sinds 1996 een stelsel van internationaal toezicht op verkiezingen ontwikkeld. Een maand voor de verkiezingen komt op uitnodiging van de regering een kernteam (ca. tien personen) van deskundigen naar het land, kort daarna gevolgd door een twintigtal lange-termijn-waarnemers (LTO), die in teams van twee regionaal worden ingezet. Zij volgen daar o.a. het verloop van de verkiezingscampagne. Een paar dagen voor de verkiezingen komen dan honderd tot tweehonderd personen als korte-termijn-waarnemers het land in. Zij krijgen de eerste dag instructie

van het kernteam over zaken als de partijverhoudingen, de regels van de kieswet, het verloop van de verkiezingscampagne, hun bevoegdheden en werkwijze, etc. Op de verkiezingsdag gaan ze in teams van twee met een tolk een aantal stembureaus langs en vullen daar een formulier in over hun bevindingen. Die formulieren worden in de loop van de dag naar het kernteam gefaxed, waardoor dit al de volgende dag een voorlopig rapport kan uitbrengen. Een maand later volgt een definitief rapport, dat aanbevelingen bevat aan de nationale kiesraad, hoe de procedures verbeterd kunnen worden.

Schrijver dezes heeft de laatste maanden als korte-termijn-waarnemer mogen fungeren bij verkiezingen in Kenia en Armenië. Over Kenia kon een positief rapport worden uitgebracht. De Nederlandse ambassade had de nationale kiesraad met geld en goede raad bijgestaan. In de campagne waren wel onregelmatigheden gebeurd, maar de verkiezingen zelf verliepen goed. De bevolking was ervan overtuigd dat onze aanwezigheid mede tot het goede verloop had bijgedragen.

In Armenië waren de bevindingen minder positief. Daar werd veel geknoei gesignaleerd, zoals pakjes stembiljetten in de bus die nooit apart daarin gegooid hadden kunnen zijn. De internationale druk die uitgaat van een slecht rapport, zal er hier hopelijk aan bijdragen dat alle partijen in de toekomst het karakter van verkiezingen serieus gaan nemen.

Overigens: Wat zouden internationale waarnemers over onze verkiezingen rapporteren? De procedures op de verkiezingsdag zijn perfect, maar hoe staat het met de gelijke kansen voor alle kandidaten in de media in de weken daarvoor?

*'De vreze des
HEREN is het begin
der wijsheid en het
kennen van de
Hoogheilige is
verstand'*

(Spreuken 9 vers 10)

Over de grens

Door Erik van Dijk, eindredacteur

"De opdracht te zorgen voor recht en gerechtigheid, een van de centrale noties van de christelijke politiek, is naar zijn aard grensoverschrijdend. Het is de verantwoordelijkheid van de overheid zich niet te beperken tot zaken van nationaal belang, maar een bijdrage te leveren aan rechtvaardige internationale verhoudingen en te streven naar vrede en veiligheid in de wereld. Vanuit zijn positie van welvaart en stabiliteit heeft Nederland hierin een extra taak, onder andere via ruimhartige ontwikkelingshulp en daadwerkelijke inzet voor wereldwijde milieuproblematiek en vluchtelingenvraagstukken. Ook in de internationale politiek behoort Gods wet uitgangspunt te zijn. De bijbel spreekt van barmhartigheid en liefde voor de naaste en van vrede en gerechtigheid ten opzichte van andere landen."

Verkiezingsprogramma ChristenUnie 2003-2007, 'Samenleven naar bijbelse waarden', hoofdstuk 5 'Gerechtigheid zonder grenzen', p. 62.

WegWijzer bij het thema

*Interview met Bas de Gaay
Fortman en Bob Goudzwaard
over mondialisering en
economisme* **4**

*Studie door Eelco Fortuijn
over de wereldwijde
voedselproblematiek* **8**

*Gert-Jan Segers en Marius
Doornenbal over Nederland,
de ChristenUnie en armoede
vanuit hun zendingsplek
in Egypte resp. Nepal* **12**

*Studie door Benjamin Anker
over de grenzen van
Europa* **16**

*Reactie op het boek 'Richting
Europa' door J.P. de Vries* **19**

*Column Accent door 'onze
vrienden in Estland'* **20**

*Recensie door Cors Visser over
evangelicalen en politiek in
de Derde Wereld* **34**

Kijk voor een complete inhouds-
opgave op de achterkant (p.36)

Internationaal ...

DenkWijzer kijkt over de grens. Dat werd ook wel eens tijd, na een serie nummers waarin het veel om Nederland of zelfs vooral om de ChristenUnie draaide. Even het perspectief verleggen leek ons erg gezond.

Op het moment dat ik dit schrijf, woedt er een oorlog in Irak. Ik hoop en bid dat het geweld al voorbij is tegen de tijd dat u dit leest. De kans daarop lijkt klein. In dit nummer treft u geen artikelen aan die over de kwestie Irak gaan.

Voor actuele standpunten, achtergronden en discussie verwijzen wij u naar www.christenunie.nl. Bovendien verschijnt volgende week een themanummer van Handschrift over Irak.

Dit nummer van DenkWijzer gaat vooral over mondialisering, wereldwijde armoede en voedselproblematiek. Het interview hebben wij gehouden met twee grote bekenden: Bas de Gaay Fortman en Bob Goudzwaard. Een boeiend interview, ondanks dat ze het nogal met elkaar eens waren.

Het artikel 'Voedsel is een recht' is diepgravend en uitdagend. De auteur Eelco Fortuijn zat ook in de klankbordgroep van de WI-publicatie 'Gedeelde wereld'.

Speciale aandacht vraag ik ook voor de email-uitwisseling tussen Gert-Jan Segers en Marius Doornenbal. Ze omschrijven zichzelf als 'twee

weggegereerde Nederlanders' en dat is niet het enige verrassende element in hun dialoog! Benjamin Anker trekt in zijn studie wat lijnen door vanuit zijn recente publicatie 'Richting Europa'. Hij gaat in op de vraag waar de uiteindelijke grenzen van Europa liggen. BoekenWijzer gaat over een bijzonder onderzoek naar christenen en politiek in de Derde Wereld.

... en lokaal

In dit nummer van DenkWijzer zijn naast de thema-artikelen ook 13 pagina's gevuld met bestuurders-artikelen. Allereerste een kort artikel over het vloekverbod in de plaatselijke verordeningen en een uitgebreide, gedegen studie rond de evaluatie van het ruim twee jaar geleden afgeschafte bordeelverbod. In mei worden de evaluatierapporten over het bordeelverbod in de Tweede Kamer besproken. Verder acht bladzijden verslag en verwerking van het congres van ChristenUnie-bestuurders, dat op 14 en 15 maart j.l. in Lunteren werd gehouden. We hebben met opzet veel materiaal van dat congres zwart op wit gezet, om ook de niet-aanwezige bestuurders zoveel mogelijk bij te praten. Overigens is dit interessant leesvoer voor iedereen!

Veel leesgenoegen toegewenst!

De vulling van het mondiale

Economen in de strijd tegen het economisme

Door Benjamin Anker en Cors Visser

Beiden professor in de economie, beiden Kamerlid in de jaren '70, beiden actief in de wereldwijde kerk en beiden zeer geïnteresseerd in mondialisering en rechtvaardigheid. Die mondialisering is een thema waarmee dr. Bas de Gaay Fortman en dr. Bob Goudzwaard de afgelopen jaren hard aan de weg hebben getimmerd. De Gaay Fortman als hoogleraar aan het Institute of Social Studies en sinds kort als hoogleraar Politieke Economie van de Rechten van de Mens aan de Universiteit Utrecht. Goudzwaard als hoogleraar Economie aan de Vrije Universiteit.¹

Wat is 'mondialisering' precies?

Goudzwaard: Misschien is het goed als ik aangeef waarom mondialisering een betrekkelijk nieuw verschijnsel is. Het gaat over meer dan alleen de internationalisering van economieën. Historisch gezien is het eigenlijk te vergelijken met een drietrapsraket: eerst waren er de verdragen en systemen zoals GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), daarop volgde de snelle technologische ontwikkeling van communicatiemiddelen en vervolgens – de derde trap van de raket – de wens om een groter aantal dingen meteen op mondiaal niveau te regelen, denk bijvoorbeeld aan het Kyoto-verdrag. Er zitten dus duidelijk meer dimensies aan dan alleen de economische. Internationale processen die eindigen op wereldniveau kenden we al, maar het is nieuw dat bepaalde processen nu ook op wereldniveau beginnen. Fenomenen als internet en 'global capital' zijn daar voorbeelden van, waarbij staten naar een nieuwe stijl moeten zoeken als gaat om het inrichten van de economie en de politiek. Mondialisering is nu dat deze drietrapsraket op eigen kracht rondvliegt, omdat ontwikkelingen op mondiaal niveau beginnen.

De Gaay Fortman: Het is ook een kwestie van een groeiende identiteit bij mensen als wereldburger. De transnationale onderneming, die we al kenden, blijkt eigenlijk het instituut te zijn dat zich het makkelijkst verhoudt tot mondialisering. Het zijn mondiale ondernemingen geworden, die veel meer horizontaal georganiseerd zijn:

de Indiase tak van Unilever is bijvoorbeeld niet meer direct ondergeschikt aan het hoofdkantoor in Rotterdam. Ook bij de NGO's (Non-gouvernemental Organisations) zoals het Rode Kruis en Novib zie je dat.

Het is opvallend dat, wanneer er in de Nederlandse media wordt bericht over het thema, het nieuws altijd van over de grens lijkt te komen. Eigenlijk lijkt het in Nederland niet echt te leven. Is dit een vertekend beeld of interesseert het Nederlanders echt niet?

De Gaay Fortman: Ik ben bij het Mondiaal Sociaal Forum geweest in Porto Allegre (Brazilië) en daar bleek dat het thema onder jongeren in ieder geval wel leeft. Er waren zo'n 100.000 jongeren uit alle hoeken van de wereld die zich daar echt als wereldburgers opstelden. De participatie vanuit de Nederlandse jongeren was inderdaad beperkt; vooral vanuit Novib en ICCO waren er mensen. Het gaat nog een beetje aan Nederland voorbij. Dat heeft waarschijnlijk te maken met de manier waarop deze beweging in de media wordt gepresenteerd. Sinds de rellen in Seattle is 'antiglobalisten' een etiket waarmee de hele groep in een keer wordt weggezet.

Goudzwaard: En dat is niet terecht. Het zit niet allemaal in de protestsfeer, maar er wordt ook aan alternatieven gewerkt. Bij de Wereldbank bijvoorbeeld zijn ze onder de indruk van wat er uit zulke bijeenkomsten en groepen voortkomt. Aan de Nederlandse jongeren lijkt het echter grotendeels voorbij te gaan.

vacuüm

Wat is het gevaar van mondialisering, dat zoveel mensen daartegen te hoop lopen?

Beiden: economisme.

De Gaay Fortman: Een econoom staat voor de verabsolutering van het economische principe: het doelmatig gebruik van schaarse middelen om daarmee toch optimaal de behoeften te bevredigen. Maar de zwakkeren en de natuur moeten wel beschermd worden. De nieuwe manier waarop macht zich presenteert, is in een systeem dat voortdurend gericht is op toename van de productiviteit. Als de productiviteit stijgt, moet natuurlijk ook de productie stijgen, anders houd je niet evenveel mensen aan het werk. Dat gaat dus samen. Als de materiële productie stijgt, begint dat met snellere uitputting van schaarse hulpmiddelen en eindigt het met meer afval. Dat geeft grote problemen met de natuurlijke omgeving.

Goudzwaard: Er moet sprake zijn van een simultane realisatie van normen, zoals ons beider leermeester T.P. van der Kooy al aangaf. Er zijn normen van gerechtigheid, van naastenliefde, van doelmatigheid etc. Pas als ze gelijktijdig worden gerealiseerd vaart de samenleving wel. Als de ene norm echter de andere gaat overheersen, zoals dat nu op mondiale schaal het geval is, ontstaan er verstoringen.

En neemt daardoor op mondiaal niveau de kloof tussen arm en rijk toe?

De Gaay Fortman: Het blijkt dat, als je geen corrigerend verdeelmechanisme hebt, zoals een staat die belasting heft en een sociaal vangnet garandeert, en je vermeerderd de productiviteit, dat de verhoudingen dan sterk veranderen. De kracht waarmee mensen kunnen opkomen voor hun eigen plek, wordt daardoor beïnvloed. Op wereldniveau is er sprake van een enorm vacuüm, want zo'n vangnet is er helemaal niet. Het overgrote deel van de mensen leeft al niet eens in een staat waar dat zo werkt. Dit betekent dat die wereldwijde stijging van arbeidsproductiviteit zonder meer leidt tot een armoedeval in veel landen en een toename van de kloof tussen rijk en arm. Toen de basis voor de groei nog nationaal was, ging stijging van de productiviteit nog gepaard met afname van de ongelijkheid. Ook in Europa werkte dat zo, maar mondiaal neemt de sociaal-economische ongelijkheid sterk toe.

Maar open grenzen betekent toch ook meer kansen voor Zuidelijke landen?

De Gaay Fortman: Dat is alleen zo, als je ervan uitgaat

dat mensen in Zuidelijke landen zelf beter worden van de stijging van productiviteit in hun land. Maar dat gebeurt alleen met een sterk verdeelmechanisme. Daarbij komt dat het een selectieve mondialisering is. Een voorbeeld: de katoenboeren in Afrika hebben te maken met zwaar gesubsidieerde katoen vanuit het Noorden, die de prijs drukt. Die open mondiale economie is dus niet zo open als het lijkt.

Goudzwaard: Er zit een bepaalde hypocrisie aan de kant van de rijke landen. Met hun stem in IMF en Wereldbank zetten ze de arme landen op het exportscenario, maar laten dit voor henzelf niet gelden. Ze stellen dus wel eisen, maar beantwoorden zelf niet aan de eisen van het exportscenario doordat ze hun eigen markten beschermen. En als de markten in de regio van de arme landen geliberaliseerd worden, veroorzaakt dat daar door de toenemende concurrentie een prijsval, waardoor de zaken nog moeilijker worden. Als je dus zegt dat je voor een vrije ontwikkeling bent van de vrije wereldmarkt, dan moet je daar ook de consequenties voor jezelf van dragen. En dat is nu nauwelijks het geval.

Maar als die dubbele maatstaven worden weggehaald?

Goudzwaard: Dan heb je nog steeds geen goed verdeelmechanisme, tenzij een deel van het wereldkapitaal ook ter beschikking komt van de thuismarktontwikkeling van de Zuidelijke landen. Het wereldkapitaal trekt nu maar voor amper 10% naar de armste landen. Dat kapitaal voor een gezonde ontwikkeling van de thuismarkt ontbreekt dus en dat is weer een andere eenzijdigheid van de huidige mondialisering. Je kunt dus wel voorwaarden formuleren waaronder het goed zou kunnen werken, maar dan hoort er ook een stukje bescherming van de nationale economie bij en een voorzorg naar milieu en mensen toe. Dan kan het stelsel van mondialisering, onder bepaalde voorwaarden met verdeling achteraf, goed werken.

Alleen al deze opsomming van voorwaarden maakt duidelijk dat er heus wel protest gehoord mag worden tegen de huidige ontwikkelingen.

De Gaay Fortman: Waar nog bij komt dat de netto geldstromen van Zuid naar Noord lopen. Ik denk dat ook de meeste stemmers op de ChristenUnie nog denken dat wij netto bezig zijn goed te doen voor die 'arme sloebers', dat wij uit barmhartigheidgevoel iets voor hen over hebben. In werkelijkheid staat het in geen verhouding tot de betalingen van rente, de overmaking van

winsten e.d. die allemaal leiden tot geldstromen van Zuid naar Noord. Het grote vacuüm ligt natuurlijk deels in het ontbreken van een publiek-politieke rechtsgemeenschap op mondiaal niveau. Ook de VN vervullen die functie niet; die zijn beperkt tot drie grote internationale projecten: internationale veiligheid, economische ontwikkeling en mensenrechten.

U pleit voor een publieke rechtsgemeenschap op mondiaal niveau?

De Gaay Fortman: Natuurlijk, maar dat gebeurt de eerste decennia nog niet. Dan moet je zoeken naar alternatieve vormen van bescherming. Die zullen zich moeten richten op kritische weerstand tegen de eenzijdige ontwikkeling van productiviteitsstijging, waarvan voorzienbaar is dat deze rechtstreeks leidt tot milieuproblemen en uitsluiting van mensen.

Goudzwaard: Als die mondiale rechtsgemeenschap ter sprake komt, wordt soms gedacht aan een wereldstaat. In de lijn van Jan Tinbergen wil ik eerder spreken van bepaalde publiekrechtelijke functies die op mondiaal niveau worden uitgeoefend. Er moet een element van autoriteit zijn naar de nationale staten toe, maar alleen op specifieke gebieden zoals milieu. Het is geen alomvattend gezag, maar het zijn vormen van dienstverlening aan de interstatelijke gemeenschap. Daarbij zij nog opgemerkt, dat als er niets gebeurt de wereldgemeenschap over 10 jaar op puur economistische wijze aan elkaar gesmeed zal zijn met een hegemonie van de VS. Je krijgt dan een wonderlijk samenvallen van economische en politieke belangen. Dan moet je toch na gaan denken over alternatieven?!

Welke alternatieven zijn er dan concreet te benoemen die ervoor kunnen zorgen dat de economistische trend bijgestuurd wordt?

Goudzwaard: Hiervoor blijft de 'effectuering van rechten' een belangrijke invalshoek. Ik denk zelf dat er een oproep naar de rijke landen nodig is, dat je met de huidige materialistische welvaartsopbouw op termijn zelf ook stukloopt.

De Gaay Fortman: De verbetering van het welzijn van mensen komt natuurlijk wel ten dele door de stijging van productiviteit, maar ook door het ontstaan van een emancipatiekader. Mensen werden zich bewust van hun rechten, gingen zich organiseren. Dat proces van protest, organisatie en collectieve afdwinging van rechten leidt tot emancipatie en geeft een stem aan mensen die zich kunnen beschouwen als slachtoffer van het proces van mondialisering. De 'rechtenbenadering' heeft als meerwaarde dat die uitgaat van mensen zelf. Er is wat dat

betreft een sterke mondiale bewustwording gaande, die zich ook op lokaal en nationaal niveau manifesteert. Er is overall een groot verzet tegen machtsmisbruik, ongelijkheid en corruptie opgekomen.

Er wordt wel eens gezegd dat door het proces van mondialisering de nationale staat een beetje 'verdamppt', doordat mondiale en regionale instituties steeds maar bepalend worden. Jullie zien de nationale staat echter wel als een zeer belangrijk instrument waardoor rechten van mensen een centrale plaats kunnen krijgen?

Goudzwaard: Je moet er eigenlijk in de gebiedende wijs over spreken. Er is weliswaar een erosie van onderaf gaande van de nationale staat. Staten zijn voor hun ontwikkeling nu eenmaal afhankelijk van kapitaal dat binnen hun grenzen blijft. Naarmate kapitaal makkelijker de grens overgaat om elders een hoger rendement te genereren, gaan staten hun belastingssystemen hervormen zodat het aantrekkelijker is voor kapitaal om binnen de grenzen te blijven, terwijl aan de andere kant arbeid steeds meer belast wordt. Johan Witteveen, oud-directeur van het IMF, heeft daar onlangs nog voor gewaarschuwd. In het kader van de Europese Unie heet dit tegenwoordig 'beleidsconcurrentie'. Het zijn tekenen van een op kapitaal georiënteerde wereldsamenleving en dat kan toch niet de bedoeling zijn.

Wat is de rol van de EU daarin?

Goudzwaard: Het probleem zit eigenlijk al in de basisformules van de Europese Unie. Het gaat terug tot het Verdrag van Rome, waarbij aan de economische ontwikkeling de leiding is gegeven en waarbij de politieke wel zou volgen.

De Gaay Fortman: Het is in de grond een economistische gemeenschap gebleven. Artikel 2 van het EEG-verdrag formuleert 'expansie' ook als dé doelstelling.

Goudzwaard: Je ziet nu, dat het een soort verlamming heeft opgeleverd, ook van de nationale beleidsinstrumenten. Die moeten in hun eigenheid bijvoorbeeld het milieu beschermen of sociale netwerken steunen, maar moeten tegelijk ook dienstbaar zijn aan het gelijktrekken van concurrentievoorwaarden in de gemeenschappelijke markt en het monetaire cluster dat erbij is gekomen. Er moet dan ook een fundamentele koerswijziging in de Europese constellatie plaatsvinden. Deze is nu te zeer gericht op het expansiemodel. En dat gaat verder dan de gelijkstelling van economische en andere doelstellingen. Je zult toe moeten naar een raamwerk van ecologische en sociale voorzorg, waarbinnen dan de economische ontwikkeling van de Unie een toekomst kan hebben.

Zou u dus de stelling willen poneren dat de EU de Europese staten verder wegbrengt van een verantwoordelijke economische en sociale ontwikkeling?

Goudzwaard: Ik durf de stelling wel aan dat het nu een keurslijf is voor een gezond ecologische en sociaal beleid van de lidstaten.

De Gaay Fortman: Europa wordt politiek bestuurd door staten die eigenlijk verlamd zijn, omdat ze in hun gezamenlijk bestuur geen effectief besluitvormingsmodel hebben.

Hoe kijkt u vanuit dat perspectief aan tegen de uitbreiding van de Unie? De toetredingslanden hebben juist het economische aspect voor ogen en willen juist daarbij aansluiting vinden. Zij zullen heus niet meteen gaan pleiten voor aanpassing van de Europese doelstellingen, tenzij hun markten de concurrentiedruk niet aan blijken te kunnen.

Goudzwaard: Als je met mensen uit het Brusselse apparaat praat, dan hoor je inderdaad ook die zorg. Het kan best in een aantal jaren helemaal mislopen, de combinatie van toetreding en ons economistische model. Daarbij komt de zorg voor migratiestromen en de daardoor bedreigde sociale stabiliteit. Dit model houdt het op termijn gewoon niet.

De Gaay Fortman: De economische integratie heeft wat politieke stabiliteit betreft natuurlijk ook wel heel grote verdiensten. Door de verwevenheid van economieën zal er niet snel meer oorlog komen. Dat is het grote pluspunt van de Europese integratie.

Als u nu de discussies over mondialisering en de negatieve gevolgen ervan in de verschillende werelddelen taxeert, is het dan waarschijnlijk dat in Europa de aanzet gegeven zal worden tot verandering en bezinning? Of, paradoxaal genoeg, juist in de Verenigde Staten?

Goudzwaard: Laat ik voorop stellen dat de Amerikaanse economie de meest onaangepaste is in de wereld. Het is ook de grootste schuldenaar met een blijvend tekort op de betalingsbalans. Hoewel ze enorme kapitaalstromen aantrekt, is het een kruik die slechts te water gaat tot ze barst. Ik vermoed zelfs, dat het Irak-conflict hierop zal gaan ingrijpen. Als er een blijvende oorlogsinspanning vereist is, kan het vertrouwen in de dollar wel eens weg ebben en de grond voor expansie wegnemen. Daarmee is niet gezegd dat de impulsen voor vernieuwing meteen vanuit de VS zullen komen. Er bestaan weliswaar initiatieven in de VS en vooral in Canada, maar ik

denk eerlijk gezegd toch meer aan het oude Europa als bakermat van vernieuwing. Als het dan maar in samenhang met Azië en Afrika gebeurt, want op eigen houtje kan het eenvoudigweg niet meer.

In dit perspectief treden vooral staten op de voorgrond als actoren die verandering moeten en kunnen teweegbrengen. Er is natuurlijk ook nog de verantwoordelijkheid van het individu en van maatschappelijke organisaties. Hoe zit het met die noties?

De Gaay Fortman: Het moge duidelijk zijn dat er geen sterke staat kan zijn zonder een sterk maatschappelijk middenveld en geen sterke democratie zonder sterke burgers. Zij moeten zich goed bewust zijn van hun rechten en bereid zijn om ervoor op te komen. Mensen die zich geen knollen voor citroenen laten verkopen. Wil de staat goed functioneren, dan is er tussen staat en burger een krachtig middenveld nodig.

Goudzwaard: Er ontstaan nu dan ook echte netwerken van mensen en bewegingen die op elkaar zijn afgestemd. In die zin zijn ze zelf ook een voortbrengsel van 'mondialisering'. Je kunt wel voorwaarden stellen aan economische ontwikkeling, maar je zult in je eigen samenleving ook krachten moeten mobiliseren om dat waar te maken. Dat is de harde kant van de zaak. Als je naar meer ruimte in de wereldeconomie voor arme landen wilt, zul je hier bereid moeten zijn om stappen terug te doen. Of op z'n minst je stappenpatroon hier aanpassen aan wat elders nodig is. Als je die twee niet wilt combineren, dan neemt ook een vorm van ontredding toe.

Nu is de christenheid eigenlijk ook een mondiale beweging, met een gezamenlijk doel en een gezamenlijke drijfveer. Wat zou u als agenda voor de mondiale christenheid willen neerleggen?

De Gaay Fortman: Het christendom heeft vanaf het begin scheidsmuren geslecht tussen 'wij' en 'die anderen'. Van nature keert het zich tegen het 'wij-zij denken'. Het is echter wel zo dat het christendom zo geïnstitutionaliseerd is dat dit hieraan in de weg kan staan. Maar, we hebben een boek dat ons inspiratie geeft, en een lange geschiedenis.

Goudzwaard: We moeten ons blijven oriënteren op de weg, en minder op het doel. Het gaat erom dat we beginselen als trouw en gerechtigheid maatschappelijke betekenis kunnen meegeven, waardoor het aantrekkelijk wordt voor anderen om mee te gaan.

¹ Beiden hebben ook een aantal publicaties op hun naam op het gebied van mondialisering. De Gaay Fortman schreef o.a. samen met dr. B. Klein Goldewijk *God and the Goods, Global Economy in a Civilizational Perspective*. Goudzwaard hield in 1993 de jaarlijkse Kuyperlezing onder de titel *Globalization and the Kingdom of God*.

Voedsel is een recht

Maatschappelijk verantwoord ondernemen in de strijd tegen honger

Door Eelco Fortuijn, voorzitter FairFood¹

Dagelijks sterven 25.000 mensen aan ondervoeding. En dat terwijl er voldoende voedsel is op aarde. In de meeste hongerlanden is voldoende vruchtbare landbouwgrond aanwezig. De producten zijn echter steeds vaker bestemd voor de export. Overbevolking is dus niet aan de orde, en slechts 10% van honger komt door rampen en conflicten. Onder druk van instanties als het IMF en de Wereldbank - met medeweten van Westerse overheden en ten behoeve van Westerse bedrijven - worden arme landen gedwongen producten voor de export te verbouwen als koffie, soja en tabak, terwijl de eigen bevolking niet genoeg te eten heeft.

Toen Ethiopië in 1984 werd geteisterd door een verwoestende hongersnood, exporteerde het meer dan het aan hulp ontving. Groot-Brittannië alleen al importeerde in dat jaar voor meer dan 2,7 miljoen euro aan geperste zaden uit Ethiopië. In Brazilië lijdten thans 16 miljoen mensen honger doordat het onder druk van het IMF en de Wereldbank zijn landbouwgrond de laatste jaren steeds meer gebruikt voor exportsoja, in plaats van voedselgewassen. De exportsoja gaat vooral naar Nederland, terwijl de ondervoeding eerder toe- dan afneemt.

De aloude trend wordt met mondialisering versterkt: westerse landen halen natuurlijke rijkdommen weg uit arme landen. Wellicht niet met slechte bedoelingen en volgens eigen zeggen zelfs als vorm van hongerbestrijding. Het idee is dat de export van gewassen de bevol-

king van een land geld oplevert. De koopkracht zou zo toe moeten nemen, zodat mensen genoeg eten kunnen kopen. Maar:

- veel van dat voedsel is inmiddels via export naar het buitenland verdwenen;
- westerse bedrijven betalen veel te weinig voor de exportproducten;
- dit geld komt sowieso niet bij de arme bevolking terecht;
- voor hongerlanden is het praktisch onmogelijk om een sterke economie op te bouwen met hun exportproducten zolang Westerse landen zich niet aan de regels van de vrije markt houden, onder andere door torenhoge importheffingen op niet-gewenste, namelijk bewerkte producten.

En zo kan het dat 10 procent van de wereldbevolking 80 procent van de natuurlijke grondstoffen consumeert. Een echte aanpak van de honger in de wereld ligt dan ook in een ander beleid. Daarvoor moet het besef doordringen dat voedsel allereerst een recht is en pas daarna handel. In de praktijk betekent dit dat Westerse landen af moeten blijven van landbouwgrond die nodig is om de lokale bevolking te voeden. Pas als een land in haar basisvoorziening kan voorzien, kan het voedsel dat over is verhandeld worden aan de hoogste bidder. Bovendien moeten Westerse bedrijven hun verantwoordelijkheid nemen in gebieden waar zij hun grondstoffen vandaan halen: door hun werknemers en leveranciers in hongerlanden goed te betalen en door voldoende belasting af te dragen aan het hongerland. Westerse overheden moeten eindelijk eens de vrije handelsregels eerlijk toepassen. Maatschappelijk verantwoord ondernemen is noodzakelijk.

MVO

Het domein van MVO (maatschappelijk verantwoord ondernemen) omvat alle relaties die een bedrijf heeft met haar belanghebbenden, de stakeholders (eigenaar, werknemers, consumenten, overheid, bonden, ngo's, etc.). MVO behoort overeenkomstig het SER-advies "De Winst van Waarden" tot de kernactiviteiten van een onderneming en zou integraal deel uit moeten maken van de bedrijfsvoering. Het is volgens de SER gericht op drie dimensies van 'waardeschepping': Profit, People and Planet. MVO gaat dus niet over maatschappelijke betrokkenheid (bijvoorbeeld via buurtprojecten) en liefdadigheid.

PROFIT: herverdeling

Duurzaamheid hangt in dit verband met name af van herverdeling. Zonder herverdeling leidt vrije markt tot concentratie van eigendom. Liberalisering draagt bij aan duurzaamheid en verkleining van het gat tussen arm en rijk indien wordt voldaan aan de **handelsregels van de vrije markt**:

- 1 Gelijke toegang tot markten (afnemers en leveranciers);
- 2 Gelijke toegang tot product- en productiekennis;
- 3 Gelijke toegang tot marktinformatie;
- 4 Gelijke toegang tot productiefactoren: grond (middels landrechten), arbeid, kapitaal;
- 5 Het stimuleren van concurrentie door kartelvorming en monopolisering tegen te gaan;
- 6 Toegang tot wettelijke bescherming (bijv. mogelijkheid om oneerlijke contracten aan te vechten);
- 7 Doorberekenen (internaliseren) van alle maatschappelijke en duurzaamheidskosten in de productprijzen;
- 8 Correctie op ruilvoetnadeln. Bij handel tussen twee actoren waarbij de ene vooral primaire sector producten levert en de ander vooral bewerkte producten of diensten levert, heeft de eerste een ruilvoet nadeel, waardoor het gat in rijkdom tussen beiden groeit;
- 9 Via belastingen (omzet, winst) en herverdeling van die belasting onder alle direct en indirect betrokken stake-

- holders over de hele keten;
- 10 Compensatie van kosten die moeten worden gemaakt als gevolg van aanpassingen van overheidsbeleid.

PLANET: internalisering van milieukosten

Duurzaamheid hangt in dit verband af van de mate van internaliseren van milieukosten. Dit kan het beste worden uitgelegd aan de hand van de landbouw en honger. Er is sprake van twee soorten kosten: schade kosten en schaarste kosten. In het eerste geval gaat het om gronden die steeds vaker onduurzaam gebruik worden (soms als gevolg van dalende prijzen van oogst wereldwijd, soms als gevolg van opportunistisch gedrag van multinationals). Dit resulteert in gebrek aan toegang tot vruchtbare grond voor toekomstige generaties. Bij schaarste kosten gaat het vaak om de zogenaamde common goods. De natuur en haar vruchtbaarheid in een land is een common good, vergelijkbaar met het aanwezige drinkwater, schone lucht, etc. In een hongerland is vruchtbare grond (en in tijden van droogte haar oogst) een schaars goed. Iedere inwoner van een land heeft een gelijke aanspraak op common goods. Duurzaamheid hangt in dit verband af van de mate van internaliseren van sociale kosten van basisbehoeften. Een overheid dient te (laten) organiseren dat de common goods duurzaam en efficiënt worden aangewend ten behoeve de totale bevolking (utiliteitsdenken).

PEOPLE: internalisering van gederfde inkomsten

Voor basisbehoeften geldt: de overheid heeft als taak om iedere burger duurzame, betaalbare toegang tot die basisbehoefte te (laten) verschaffen. Dit is één van de belangrijkste redenen waarom er überhaupt een overheid bestaat. Onvermijdelijk wordt er dan een deel van de basisbehoeften / basisvoorziening onttrokken aan de markt, met name ten behoeve van de armsten en kwetsbare groepen (betaalbaar voedsel voor de armen). Het surplus kan vervolgens worden verkocht aan de hoogste bidder (vaak export).

De rol van internationale organisaties is cruciaal. De WTO (de Wereldhandelsorganisatie) zou de mondialisering van de spelregels voor vrije markt kunnen veiligstellen. Maar in de praktijk gebeurt dit niet, integendeel. Het WTO staat zelf toe dat het Westen haar markten afschermt voor bewerkte producten uit arme landen (in strijd met handelsregel 1), dat patenten van inheemse zaden in handen komt van Westerse bedrijven (handelsregel 2) en bijvoorbeeld, dat boeren geen toegang hebben tot juridische bescherming indien ze vast zitten in 'wurgcontracten' (handelsregel 6). Ook de Wereldbank en IMF hebben een aantal maatregelen die in strijd zijn met de regels van de vrije markt. Zo worden kredieten verleend aan boeren die producten gaan verbouwen waar mondiale overproductie voor dreigt of reeds bestaat (handelsregel 3) en worden landrechten geschonden (handelsregel 4).

Verantwoordelijkheidsvacuüm

Het gevaar is groot dat zowel overheid, consument als bedrijfsleven naar elkaar kijken als het gaat om maatschappelijke vraagstukken. Mondialisering van de handel impliceert mondialisering van het publieke domein. Echter, de overheid neemt deze handschoenen niet op. Dit kan leiden tot een verantwoordelijkheidsvacuüm. Een bedrijf heeft in essentie een private doelstelling, terwijl de overheid de belangen van alle stakeholders moet afwegen en spelregels bepaalt, zodat de ene stakeholder niet ten koste van de ander opereert. MVO zou niet nodig zijn als overheden hun rol als hoeder van het publieke domein consequent zouden vervullen en grenzen zouden stellen aan het opereren van bedrijven. In het MVO-debat zien we echter dat de overheid zich terugtrekt; bedrijven mogen op basis van vrijwilligheid hun verantwoordelijkheid oppakken.

Overheid, bedrijven en consumenten geven elk aan, dat ze maar beperkt de verantwoordelijkheid kunnen nemen. Elk trekken ze zich terug uit het gezamenlijke verantwoordelijkheidsveld, waardoor dit groter wordt.

Rechten van stakeholders dienen te worden beschermd, met name als hun mogelijkheid op een gezond en actief leven wordt bedreigd, in een systeem van trias politica of een afgeleide daarvan: wetgevende macht (verantwoordelijkheden toekennen), controlerende macht (onafhankelijke verificatie) en uitvoerende macht (mogelijkheden tot sanctionering). Het grootste probleem is dat geen enkele actor gezaghebbend verantwoordelijkheden toekent. Daarnaast is er ook geen onafhankelijke verificatie en geen mogelijkheid tot sanctionering in het vacuüm. De trias politica in het publieke domein is in principe een zaak van de overheid, bij goed functionerende overheid is geen MVO nodig en zijn er geen andere actoren nodig om dit 'af te dwingen' (media, ngo's, bonden, etc.), maar de overheid faalt vaak. Dan dient een bedrijf een alternatief voor de overheid te vinden.

Per MVO-object/-objectencluster dient een bedrijf aan te geven welke actor welke rol in die trias politica zou moeten vervullen. Mocht die actor haar rol niet goed vervullen, dan dient het bedrijf aan te geven welke andere actor die taak op zich zou moeten nemen. Indien er geen actor te vinden is die deze rol goed vervult, dan moet een bedrijf zich terug te trekken uit het land. Bedrijven dienen de aangegeven actoren in staat te stellen en te steunen om hun rol te vervullen. Om dergelijke processen goed te kunnen controleren, is een verificatie nodig van een onafhankelijke organisatie.

Het uiteindelijke doel van maatschappelijk verantwoord ondernemen is dat er daadwerkelijke verbetering komt in de situatie van huidige en toekomstige stakeholders. Daarom is het van belang dat bij de uitvoering van het MVO-beleid, als onderdeel van de monitoring en verificatie, kanalen ter beschikking worden gesteld voor klachten

van werknemers en andere belanghebbenden over schending van hun rechten. Het leveren van informatie over het maatschappelijk functioneren van de onderneming mag niet leiden tot disciplinaire maatregelen, ontslag of discriminatie. Daarnaast behoort een onderneming redelijke compensatie te bieden voor het schenden van het MVO-beleid. In het geval van schending behoren de fouten gecorrigeerd te worden en moeten er plannen voor verbetering worden opgesteld en uitgevoerd.

Bepalingen voor MVO in internationale verdragen

Van ondernemingen wordt verwacht dat zij hun maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen door zich te houden aan internationaal overeengekomen normen en verdragen. Internationaal zijn er al een groot aantal breed onderschreven verdragen, richtlijnen en instrumenten die direct of indirect tot maatschappelijke verplichtingen en verantwoordelijkheden van ondernemingen leiden. Deze verantwoordelijkheid wordt uiteengezet in de preambule van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM)². Zo hebben ondernemingen een verantwoordelijkheid ten aanzien van het naleven, respecteren en bevorderen van de rechten van de mens, waaronder het recht op voedsel (art. 25 van de universele verklaring van de rechten van de mens). Bedrijven hebben de verantwoordelijkheid internationaal erkende mensenrechten na te leven en te bevorderen binnen het domein van hun activiteiten en invloed. Concreet betekent dit het volgende.

- Ondernemingen zullen iedere mogelijke invloed ter bevordering van de rechten van de mens aanwenden in alle landen waar de onderneming werkzaam is.
- Ondernemingen dienen zich op de hoogte stellen van de impact die alle vormen van bedrijfsactiviteiten hebben op de rechten van de mens in een bepaald land alvorens zich te vestigen.
- Ondernemingen dienen een expliciete verwijzing naar de UVRM of andere internationale mensenrechtenverdragen in te sluiten in een gedragscode waarin de naleving van mensenrechten gewaarborgd is.

MVO en honger in de praktijk

Honger kan worden gedefinieerd als gebrek aan toegang tot koopkracht of toegang tot natuurlijke hulpbronnen. Gezien vanuit het perspectief van een bedrijf dat natuurlijke hulpbronnen en/of financiële waarde exporteert uit een hongerland, zijn de meeste hongerigen te typeren als stakeholder; ze zijn indirecte stakeholder die samen met het bedrijf concurreren om schaarse natuurlijke hulpbronnen van een land (planet) en/of concurreren om de schaarse toegang tot (herverdeling van) financiële middelen in een land (profit).

Bij voedsel hoort de overheid te zorgen voor betaalbaar voedsel voor de armen. Slechts het surplus kan worden bestemd voor de export. In Nederland loopt het recht op voedsel via de inkomenskant, bijvoorbeeld via uitkerin-

gen. In een hongerland is grond een goedkopere productiefactor dan geld, en is het dus zaak om land te bestemmen voor voedsel voor de armen. Met de omschakeling van voedselgewassen naar exportgewassen lijkt hier geen rekening te worden gehouden; het gaat ten koste van betaalbaar voedsel voor de armen. Zo kan het gebeuren dat in hongerlanden voedsel wordt geëxporteerd tijdens een hongersnood.

Bedrijven exporteren voedingsstoffen uit hongerlanden

Kijken we naar de export van voedingsstoffen uit hongerlanden, dan zien we diverse problemen. Hongerlanden exporteren steeds meer onbewerkte oogst, hierin aangespoord door het IMF en Wereldbank; dit tegen steeds lagere prijzen, vaak zelfs minder dan de kostprijs. Dit betekent in de praktijk dat er steeds vaker gronden, die eerst bestemd waren voor voedsel voor de armen, worden gebruikt voor landbouw voor export, waardoor steeds minder voedsel voor de armen overblijft. Dit wordt zelden gecompenseerd met importen van betaalbaar voedsel voor de armen. Mocht deze export al iets opleveren, dan resulteert het niet in minder honger. Dat komt omdat eventuele winsten terecht komen bij grote boeren en multinationals (die de winst vaak weer exporteren). Het komt niet terecht bij de armen.

De voedingsstoffenbehoefte in Azië en Afrika neemt de komende jaren harder toe dan de productiemogelijkheden. Er is dus behoefte aan een netto voedingsstoffenstroom van Noord naar Zuid. Maar op dit moment is de trend andersom: Nederland en Europa zijn netto voedingsstoffen importeurs, liberalisering van de primaire sector lijkt dit nog te versterken.

Er zijn geen voorbeelden van landen die hun primaire sector hebben geliberaliseerd waardoor ze uit de armoede spiraal zijn geklommen. Er zijn wel voorbeelden van landen die uit de armoede spiraal zijn ontsnapt door niet de primaire maar wel de secundaire sector te liberaliseren: de Aziatische tijgers.

Oneerlijke prijzen

Er worden momenteel geen eerlijke prijzen betaald aan de producenten. De wereldmarktprijzen voor bijna alle onbewerkte oogst zijn erg laag en dalend. Met name omdat het aanbod groter is dan vraag. Hoe komt dat? Er zijn verschillende oorzaken:

- Boeren hebben gebrekkige toegang tot marktinformatie (handelsregel 3 wordt niet toegepast) zodat ze investeren in een product wat niet rendeert;
- Boeren in hongerlanden stappen, ook bij dalende prijzen, niet snel over op andere producten als er te weinig

vraag is. Zelfs niet als ze onder de kostprijs leveren vanwege ongelijke toegang tot productiefactoren zoals investeringskapitaal (handelsregel 4), bijvoorbeeld door hoge switching-costs;

- Boeren hebben een te lage onderhandelingsmacht vanwege o.a. concentratie in macht (handelsregel 5) bij andere schakels in de keten (zadenleveranciers, handel, verwerkende industrie, etc.), zodat de boer belandt in oneerlijke contracten, met als gevolg dat het risico van prijsdalingen volledig op hen rust en niet gelijk gedragen wordt in de keten;
- Kleine boeren in hongerlanden hebben nauwelijks rechtsbescherming (handelsregel 6) tegen 'fouten' in kadastrers, ontbrekende of gebrekkige landrechten, oneerlijke contracten of oneerlijk handelsbeleid en zijn hierdoor structureel in het nadeel t.o.v. de andere schakels in de keten.

Al deze factoren leiden tot (het in stand houden van) te lage wereldmarktprijzen.

Tot slot zijn er nog twee handelsregels die nu met voeten getreden worden. Er is geen correctie op ruilvoet-nadeel. Als hongerlanden mondialiseren, exporteren ze vooral primaire sector producten waardoor ze een ruilvoet nadeel hebben t.o.v. landen waarmee ze handel drijven (die vooral bewerkte producten of diensten leveren), waardoor het gat in rijkdom tussen beiden groeit (handelsregel 8).

Ook handelsregel 9 wordt in de praktijk niet gehandhaafd. Er wordt zelden voldoende belasting geheven over toegevoegde waarde van producten. En als dit al gebeurt, wordt deze zelden voldoende herverdeeld over de direct en indirect betrokken stakeholders in de keten (een 'fair' deel terug naar de hongerlanden dus). Bedrijven betalen bijvoorbeeld bijna nooit voldoende exportbelasting aan overheden van hongerlanden.

Conclusie

Omdat overheden de handelsregels niet toepassen bij export van onbewerkte oogst uit hongerlanden en omdat bedrijven dit ook niet corrigeren, leidt dit tot export van voedingsstoffen en financiële waarde uit die hongerlanden, waardoor hongerigen minder toegang hebben tot die voedingsstoffen en kapitaal. Dit terwijl juist die beide middelen cruciaal zijn voor het structureel bestrijden van honger. Deze elementen dienen te worden ingebracht in de MVO-agenda voor 'food (related) bedrijven' zodat ze zich, conform UN verdragen, optimaal inspannen in de strijd tegen één van de meest geschonden mensenrechten, het recht op voedsel.

De volledige versie van dit artikel (incl. schema's) is te vinden op www.wi.christenunie.nl, in de nieuws-rubriek).

1 FairFood zet zich in om de structurele honger in de wereld te bestrijden. FairFood wil dit doen door in de Westerse landen het mondiale voedselvraagstuk onder de aandacht te brengen en oplossingen aan te dragen.

2 *Universal Declaration of Human Rights*, G.A. res. 217A (III), U.N. Doc A/810 at 71, 1948 (www.unhcr.ch/udhr/index.htm).

Hoe zeg ik het de mensen thuis?

Twee weggegiereerde Nederlanders over armoede, lage lonen en landadoptie

Het is makkelijk filosoferen over armoede en onrecht vanuit de luie lederen fauteuil met het sjutje en het kaasplankje onder handbereik. Maar als je in Pokhara Nepal woont of in het Egyptische Cairo, vervalt de vrijblijvendheid. Een persoonlijk getinte briefwisseling tussen Gert-Jan Segers en Marius Doornenbal, een pleidooi voor emotie, studie en actie.

Pokhara, 25 februari 2003

Beste Gert-Jan,

Ik weet niet hoe het jou vergaat, maar ik heb grote moeite om in mijn berichten naar huis te zeggen hoe ik me voel bij sommige dingen. Laat ik even de bocht afsnijden: Nepal is arm, en ik vind dat het Westen daar in een verantwoordelijkheid ontloopt. In het Westen willen we consumeren. Om te consumeren op ons niveau heb je gewoon arme mensen nodig. Heb je wel enig idee, hoeveel moeite het kost om een pak koffie te maken en hoeveel land? In Surkhet hadden wij een mooie tuin met zo'n 15 koffieplanten. Het duurt vier jaar voor die dingen bonen geven. Dan moet je ze plukken. Het is een leuke hobby. Het geeft je een echt koloniaal gevoel en daar genieten we van. Dan stampen, anders gaan die ellendige schillen er nooit af. Schillen eraf, drogen, nog een keer stampen (maar voorzichtigjes, voorzichtigjes) en dan roosteren, malen, zetten en drinken. En hoeveel komt er van vijftien planten: ik kan er net twee weken koffie van drinken. Laten we wel wezen: als we al die arbeid op tien euro per uur zouden zetten, dan kost een pak koffie zo 10 euro. Kleding, elektronica, alles ... als we ons huidige welvaartsniveau willen handhaven, dan hebben we arme mensen nodig, die met een of twee euro per uur genoeg nemen.

Nepal is arm, en veel landen zijn arm, omdat de arbeiders hier, om een duistere reden, niet hetzelfde krijgen voor hun arbeid als wij. Dat is de inkomenskant.

Nog zo iets: hier in Nepal proberen de boeren nu coöperatietjes op te zetten voor melkverkoop en dat soort dingen. Zoals je weet waren de coöperaties in Nederland erg belangrijk in de ontwikkeling van het platteland, dus een goed idee. Allemaal lokaal initiatief, dus laat ik nou niet horen dat "het hun eigen schuld is dat ze zo arm zijn." Daar word ik helemaal niet goed van. Ze werken er hard voor. Dat terzijde.

Het probleem met die coöperaties is het transport, want

Nepal heeft niet zo'n goede infrastructuur. Vroeger had iedereen een koe, maar nu heb je meer verschil tussen stad en platteland (er komen meer mensen), dus moet die melk vervoerd worden. Op zich heel romantisch. Als je de lokale bus neemt van zeven uur, dan heb je kans dat je over een rij klotsende melkbussen in het gangpad naar je zitplaats moet klimmen. Tegen de tijd dat de melk in Kathmandu gepasteuriseerd is, kost het bijkans hetzelfde per liter als opgeloste poedermelk uit zo'n mooi blik met "Made in Holland" er op. En wat is praktischer voor de consument? En nog wat: voor het maken van Nederlandse melk worden grondstoffen geïmporteerd vanuit de hele wereld: kunstmest en diervoeder. Daarvoor wordt in de 'goedkope' landen landbouwareaal in beslag genomen dat anders voor lokale voedselproductie zou kunnen worden gebruikt.

En, weet jij wat de importheffing is op rundvlees - ik bedoel, hoeveel heffing je moet betalen als je vlees van buiten de Europese Unie naar binnen de EU importeert? Kijk, het is mijn eerste veronderstelling dat armoede onrecht is. Als mensen werkelijk creperen, als er gebieden zijn zoals in Nepal waar de kindersterfte onder de vijf jaar 50% is, dan moet je niet zeuren over "zelfstandige ontwikkeling" en "moet je in de context zien" en "daar zijn wij natuurlijk niet direct verantwoordelijk voor" en dergelijke flauwekul. Ik vind dat groot onrecht en ik loop daar dagelijks mee rond. Soms vloek ik op de mensen "thuis," dat zij mij hier naar toe gegereerd hebben en dat ik hier dag in dag uit tegen zwerende lichamen aan mag kijken en me daar schuldig over mag voelen. En dat terwijl zij hun telebankierschermpje sluiten met het idee iets goeds gedaan te hebben. Ken je dat gevoel?!

Waar ik me het hoofd over breek, is de vraag: hoe zeg ik het de mensen thuis? Ik zou niet graag mijn boerende familie zeggen: sorry jongens, maar jullie leven over de

rug van mensen hier. Dat beleven ze helemaal niet zo - dat zit gewoon in het systeem, en bovendien: ze hebben er hard voor gewerkt. Maar laten we het niet over de boeren hebben, want die zijn al veel te vaak zondebok. Het is feitelijk wel in de laatste plaats hun schuld, want: hoe gaan we het de modale burgerman vertellen, dat hij in plaats van 20 procent van zijn inkomen gewoon 60

procent van zijn inkomen aan eten zou moeten uitgeven: want zoveel kost het. Hier geeft men gemiddeld 90 procent van het inkomen aan eten uit, dus voor de bios blijft niet zo veel over.

Voor ik nou alle ons toebedeelde 2500 woorden in een keer op maak met mijn frustraties, laat ik het hier even bij.

Marius

Cairo, 1 maart 2003

Beste Marius,

Die 2500 woorden zijn inderdaad bar weinig, zeker als ons wordt gevraagd de hele wereld op de schop te nemen. Maar misschien komt de redactie wel op het aardige idee om ons iedere keer te laten schrijven over de zorgen in de wereld. Daar zou de wereld flink van opknappen, denk je niet?

Ik heb natuurlijk wat aan te merken op de bochten die je soms kort neemt, maar wat ik mooi vind aan jouw schrijven, is het feit dat je drie zaken combineert: emotie (met dagelijkse 'live'-beelden van de ellende in de wereld), doordenking van het structurele probleem van armoede en de bereidheid om je naar Nepal te laten gieren.

Hoe het ook zij, als het gaat om betrokkenheid op de wereld is volgens mij de combinatie van 'invoelen, denken en doen' zeldzaam. Ga maar na.

1. Ofwel de persoonlijke emotie ontbreekt.

In januari schreef ik in CV/Koers over christelijke politieke betrokkenheid en noemde het 'verkleinen van de kloof tussen rijk en arm' als een van de speerpunten daarvoor. Toen was er een meneer die me een meeltje stuurde met de mededeling dat hij dat wel een erg afgezaagd onderwerp vond. Oef. Er zijn in mijn reply geen lelijke woorden gevallen, maar dat kostte zelfbeheersing. Leest u dan geen krant? Kijkt u wel eens naar het journaal? Wist u dat er hier mensen in mijn huisvuil zitten te graaien omdat ze honger hebben? Kunt u zich voorstellen dat die mensen dat liever ook anders hadden gehad? Iedereen die een keer buiten Europa is geweest, weet toch dat het niet klopt in de wereld?

Misschien moet ik milder oordelen. Wellicht is de wereld te groot en voelen wij ons te klein. Misschien is er te veel

ellende, te veel journaals en stompen we af. Of misschien weten we het allemaal wel, maar weten we er ook geen raad mee. Daarom gaan we ons maar richten op de 'leefbaarheid' van onze eigen wijk, klagen we eindeloos over kleine ongemakjes en laten we de wereld voor wat het is.

Maar voor politici zijn er geen excuses. Want het is hun vak – hun opdracht – om persoonlijke emoties op een doordachte manier in politieke daden om te zetten. Als politiek niet begint met emotionele betrokkenheid op de wereld, dan draait het alleen nog maar om het politieke spel en het mannetje zelf. En als je Kamerleden hoort praten over het 'asiel-dossier' en het 'armoede-vraagstuk', dan vrees ik het ergste. Voor dat soort lieden is het Kamerlidmaatschap een tree op de trap omhoog. Ze breken meer het hoofd over de vraag hoe ze kunnen ze 'scoren', dan dat ze wakker liggen van een ploeterende koffieboer in Nepal of een met mijn huisvuil splend kind uit een vuilnisbeltwijk in Cairo.

Maar goed, alleen maar janken helpt natuurlijk ook niet. We moeten ook voorbij de primaire emotie nadenken over een betere wereld.

2. Of er is wel emotie, maar geen doordenking en actie. Maar ook al ben je van goede wil, van nadenken over armoede krijg je hoofdpijn en het valt niet mee om er echt iets te doen. Probeer je weg maar eens te vinden tussen de extreme verschillen tussen rijk en arm. We komen bij mensen thuis in de vuilnisbeltwijk, die 's ochtends alleen maar kunnen hopen dat ze 's avonds te eten hebben. En een week later sta je met 250 andere gasten in je beste pak bij een verloving (!) in een van de chicste hotels, buffet van 100 meter, een waanzinnige licht- en geluidshow in een enorme balzaal. Daar weet ik me

geen raad mee. En met het geld dat wij over hebben voor een weekendje frisse lucht buiten Cairo, kan ik heel wat meer mensen blij maken dan ons viertjes.

Als je tot een doordenking komt, weet je hoe ontzettend complex armoede is. Het heeft met een manier van denken te maken: onderwijs, gezondheid, infrastructuur, overheidsbeleid, banken en alles hangt met alles samen. Af en toe kijk ik hier om me heen en vraag me: "waar zou je nou in vredesnaam moeten beginnen?". Onderwijs misschien?

De duivel had gelijk toen hij tegen Eva zei, dat wij als God zullen zijn. We zijn als God. We weten van goed en kwaad en kunnen kiezen. Ik kan nu beslissen om een man in mijn straat geld te geven, zodat hij een week niet hoeft te bedelen. Ik kan schoenen kopen voor die kinderen van een eindje verderop. Ik kan levens verbeteren als ik daartoe besluit, en dat is een ondragelijke gedachte. We zouden met z'n allen voor zo'n fatsoenlijk leven kunnen kiezen, er is genoeg voor iedereen. Een goddelijke positie waarin we zitten, maar we falen op een gruwelijke manier.

Is er een uitweg uit de ellende? Ik vrees dat het tot de jongste dag behelpen blijft, zonder dat we moeten ophouden na te denken over en te werken aan een betere wereld. Daarom een paar puntige gedachten van mijn kant.

De wereld is inderdaad te groot voor ons en wij falen in onze goddelijke positie. Het enige dat helpt, is de wereld iets kleiner maken. Alle armoede van heel Cairo is te veel voor me. Daarom richt ik me op mensen die op m'n weg komen, en ondersteun ik organisaties en kerken die ik vertrouw. Het is volstrekt willekeurig en misschien staan die kinderen straks op de jongste dag voor me en vragen ze: "Kon je ons zelfs geen schoenen geven?". "Nee", moet ik dan zeggen, "het was allemaal te veel voor me. Ik moest wat."

Christelijke politiek heeft betrekking op de hele wereld, maar doet er ook goed aan om het behapbaar te houden, in te zoomen op een onderwerp, een land, een aspect. Waarom adopteren de Kamerleden van de ChristenUnie niet elk een land in de wereld en worden ze gepassioneerde ambassadeurs van bijvoorbeeld de mensen in Soedan? Willekeurig, maar wel effectiever dan als een Atlas de hele wereld op de schouders te nemen.

Ook voor kerken, studentenverenigingen, christelijke organisaties wordt de hele wereld behapbaarder, als ze kiezen voor een één-op-één-relatie met zielsverwanten elders in de wereld. Natuurlijk moet je het journaal blijven volgen, maar betrokkenheid bij de wereld krijgt pas echt gestalte als je mensen kunt aanraken (uitwisselingen, e-mail-contact, ondersteuning van kleinschalige projecten).

Jij vindt lage lonen vervelend voor de Nepalezen. Volgens mij zijn de lage lonen vooral een enorm voordeel, waar landen als Egypte nog veel te weinig van profiteren. En met een beetje meer werkgelegenheid zouden heel wat mensen hier blij gemaakt worden. Een beetje extra business helpt meer mensen dan ontwikkelingsgeld steken in een bureaucratisch overheidsproject.

Als Egyptenaren het een beetje serieus zouden aanpakken, dan concurreren ze het hele Westland zo de markt uit. Ze kunnen vele malen goedkoper tomaten kweken dan al die kas-boeren met hun hoge lonen en mega-energie-rekeningen. Maar waarom koopt mijn zwager-groenteboer hier nooit meer in? Omdat ze hier geen adequate kwaliteitscontrole hebben, hun afspraken niet nakomen en denken dat je net als op de plaatselijke Oosterse markt eindeloos kunt blijven zeuren over een prijs. Kortom, dit is een probleem waar je het Westen niet echt de schuld van kan geven.

Dat protectionisme van Europa is natuurlijk vreselijk, maar Egypte kan er ook wat van. Ze hebben hier enorme importheffingen met uiteindelijk desastreuze gevolgen. Op korte termijn kunnen ze hier hun TV's nog net goedkoper maken dan Philips. Hun binnenlandse afzet is daarmee gegarandeerd, maar het gevolg is wel dat ze nooit kunnen concurreren op de wereldmarkt, dus niet geprikkeld worden om de beste kwaliteit voor een scherpe prijs te leveren. Natuurlijk, snelle liberalisering zou rampzalig zijn, maar geleidelijke afbouw van die importheffingen is wel een broodnodige prikkel om iets goeds voor niet teveel geld te maken. En met die lonen hier, kun je die Westerse bedrijven echt een loer draaien.

Tot slot: voor christelijke betrokkenheid op de wereld moeten we steeds weer bij Jezus in de les. Als Hij om zich heen keek, was Hij met innerlijke ontferming bewogen, zei er het Zijne van en stak de handen uit de mouwen. Ik hoop daarom op gepassioneerde christelijke politiek, wijze christenen en mensen die bereid zijn om zich naar Nepal te laten gireren.

*Groeten en tot meels,
Gert-Jan*

Pokhara, 4 maart 2003

Beste GJ,

Jij ziet lage lonen als een kans. Ik zie problemen. Natuurlijk zijn lage lonen een concurrentievoordeel, maar alleen als je die arbeid mag exporteren. Verrassing: de Europese Unie heft nou juist al die importheffingen op verwerkte producten - en niet op grondstoffen. Zo voorkom je dat anderen gebruik maken van hun concurrentievoordeel. En als het loon zó laag is, dat je eigenlijk niet genoeg hebt, is dat ook goed? En, de belangrijkste vraag: zij de lage lonen, wij de hoge - is dat wenselijk? Die link tussen Kamerleden en landen is een charmant

idee, maar, neem me niet kwalijk, vooral charmant. In Europa zijn al zoveel mensen bezig om salon-socialistisch het nare gevoel dat iets niet klopt, uit hun lijf te krijgen ... we hebben er niet meer nodig. De knop moet om, wil er nog iets van 'armoedebeleid' terecht komen. Dat gebeurt niet bij ontwikkelingssamenwerking of bij buitenlandse zaken, maar bij landbouw, economische zaken, financiën. Ik zou willen meemaken dat er gekozen werd voor de arme, in plaats van de eigen portemonnee. En inderdaad, dan heb je meer nodig dan gevoel voor opiniepeilingen - namelijk geloof of idealisme. En moed.

Cairo, 6 maart 2000

Opperbeste Marius,

Als ik zeg dat lage lonen relatief zijn, klinkt dat politiek erg incorrect. Maar het lijkt me sterk dat het leven in Nepal even duur is als in Nederland. Al zouden bijvoorbeeld werknemers hier een zeer fatsoenlijk salaris krijgen, dan nog zijn paprika's uit Egypte een prikkie. We hebben hier meer zon, meer ruimte, lagere prijzen en dus lagere lonen. Kortom, laat Europa moed en mededogen tonen en die ellendige heffingen afschaffen. En laten Egyptenaren op hun beurt een beetje hun best doen als het gaat om kwaliteit en nakomen van zakelijke afspraken.

Mijn proefballonnetje met betrekking tot adoptie van landen door Kamerleden schiet inderdaad tekort. Tenminste, als dat het enige zou zijn wat de ChristenUnie voor de wereld wil doen. Want natuurlijk moet er structureel veel veranderd worden, moeten Europese heffingen verdwijnen, schulden gesaneerd worden, particulier initiatief in de Tweede en Derde Wereld worden ondersteund (zou een treinrails + trein voor de Nepalese corporaties helpen tegen klonterige melk?), hulp bij onderwijs worden gegeven, etc. Maar mijn adoptie-suggestie is ingegeven door de

angst dat zonder zo'n concretisering alle mooie woorden over een betere wereld zo hol blijven.

De ChristenUnie onderscheidt zich op het gebied van de Tweede en Derde Wereld vooralsnog voornamelijk met een pleidooi voor verhoging van het budget van ontwikkelingssamenwerking. Maar dat is me te makkelijk, lijkt een beetje een mantra en het tonen van een brevet van goede wil. Alleen maar meer geld is geen oplossing. Ik zou willen dat naast de door jouw genoemde radicale en structurele keuze voor armen en naast de onverminderde solidariteit van de ChristenUnie met Israël, André Rouvoet bekend wordt als de ambassadeur van de Soedanezen, Arie Slob als de pleitbezorger van de Papoea's en Tineke Huizinga als de vrouw met hart voor Palestijnen. Net zoals Jezus met Zijn bewogenheid voor het volk van Gods verbond en Zijn liefde voor de hele wereld, ook (of juist ook) tijd en aandacht had voor de Samaritaanse vrouw.

Genoeg. Het ga jou, Nepal en de rest van de wereld goed. Met een broederlijke groet. In Christus verbonden,

Gert-Jan

Drs. Gert-Jan Segers is uitgezonden door de GZB en woont met zijn vrouw Rianne en hun dochters Anne en Eline in Cairo. Hij is daar coördinator van een christelijk studie- en toerustingscentrum. Daarvoor was hij o.a. werkzaam bij de Tweede- Kamerfractie van de RPF.

Drs. Marius Doornenbal is taalkundige. Hij heeft een aantal jaren gewerkt in de automatisering, voor hij werd uitgezonden door de GZB naar Nepal, waar zijn vrouw nu werkt voor de medische hulporganisatie INF. In Nepal draagt hij bij aan het onderzoek naar en de bevordering van minderheidstalen.

Europa als open concept

Door Benjamin Anker, auteur van 'Richting Europa'

Waar houdt Europa op? Het is een vraag die, met het oog op de uitbreiding van de Europese Unie, al vele malen gesteld is. Toenmalig bondskanselier Kohl zei ooit, dat Europa ophoudt waar de gotische kathedraalen uit het landschap verdwijnen. Met de kandidatuur van Turkije voor lidmaatschap in het verschietschiet lijkt een dergelijke opvatting echter een gepasseerd station. Maar welke criteria spelen bij beantwoording van deze gevoelige vraag nu een rol? Een korte verkenning.

Uitbreiding

De uitbreiding van de Europese Unie met tien landen in 2004 lijkt niet aan de vraag naar de grenzen van Europa te raken. Dat landen als Polen, Slowakije en Cyprus erbij horen, zullen weinig mensen tegenspreken. In dat opzicht hebben we eigenlijk ook nooit een duidelijk antwoord op die vraag hoeven geven. Een blik vooruit leert echter, dat het heel goed mogelijk is dat op middellange termijn ook landen zullen willen toetreden die van oudsher niet helemaal tot onze cultuurregio worden gerekend. Slovenië zal niet de laatste Balkanstaat zijn die aansluiting zoekt; Kroatië dringt nu al aan en ook de andere republieken als Montenegro en Servië zullen op termijn volgen. Maar wat te denken van Moldavië, Albanië en Oekraïne? Op de (nu al actuele) mogelijke toetreding van Turkije wordt, niet alleen vanuit christelijke kring, met terughoudendheid gereageerd. Het gaat hier immers niet alleen om een land dat niet echt op ons continent ligt, het heeft tevens een islamitische bevolking en een zeer grote omvang. Daar staat tegenover, dat nu al een significant deel van de Europese bevolking een islamitische achtergrond heeft, en dat de beloften aan Turkije voor aansluiting teruggaan tot 1964. Een complexe discussie dus, die in de toekomst bij nieuwe toetreders vaker gevoerd zal worden.

Criteria

Wat zijn nu mogelijke criteria ter beoordeling van de potentiële kandidatuur van een land voor EU-lidmaatschap? In het kader van het debat over de toekomst van Europa wordt ook hieraan niet voorbijgegaan. Met het naderen van de zomer komt tevens het moment dichterbij dat de Europese Conventie onder leiding van Valéry Giscard d'Estaing de ontwerpgrondwet voor de Europese Unie zal presenteren. In februari is er echter al een aantal conceptartikelen vrijgegeven, waarin al in het eerste artikel wordt gerefereerd aan de 'grenzen' van Europa. Artikel 1 lid 3 van de concepttekst verwoordt het als volgt:

"The Union shall be open to all European States whose peoples share the same values, respect them and are committed to promoting them together".

Op het eerste gezicht een nogal open bepaling. Centraal lijkt te staan, dat het moet gaan om (1) staten die Europees zijn (geografische kwalificatie), (2) een bepaald waardepatroon hebben en (3) toegewijd zijn om dat waardepatroon uit te dragen, zowel intern als extern. Hoewel dit natuurlijk een concepttekst is, geeft het wel aan dat de discussie neigt te blijven hangen in ietwat vage vereisten, waarvan de beoordeling waarschijnlijk niet eenduidig zal zijn.

Wat bijvoorbeeld te denken van de eerste eis: een staat dient geografisch gezien Europees te zijn? De meest gangbare theorieën gaan ervan uit dat Europa zich ten noorden van de Zwarte Zee uitstrekt tot de Oeral, dat wil zeggen Rusland tot aan Jekaterinenburg. De prominente Britse historicus Timothy Garton Ash is, zoals veel van zijn collega's, van mening dat Europa niet duidelijk begrensd is, maar 'vervaagt'. Van dit 'vervagen' is volgens hem sprake in de Russische en Turkse vlakten. Rusland en Turkije zijn daarmee landen die niet geheel Europees genoemd kunnen worden, wat volgens de formulering in de conceptgrondwet lidmaatschap in de weg kan staan. Giscard d'Estaing heeft toetreding van Turkije dan ook tamelijk resoluut afgewezen. Toch is dit niet de enige invalshoek die wordt gekozen. Een decennium geleden nog gaf de beroemde Amerikaanse politicoloog Samuel Huntington aan dat, wat hem betreft, Europa ophoudt daar waar de orthodoxe beschaving begint. Hoewel deze visie in principe overeenkomt met de scheiding waar de bovenstaande uitspraak van Kohl aan refereert, lijkt ze nu niet meer gangbaar. Het lijkt meer te verwijzen naar de scheiding tussen West Europa en de rest van het continent. In principe zou Griekenland immers met zijn sterke Grieks-orthodoxe kerk niet als echt Europees land gerekend mogen worden.

Terug naar de concepttekst. Ook het tweede en derde en derde criterium zijn moeilijk te duiden: wat wordt er nu precies bedoeld met Europese waarden? In conceptartikel 2 wordt een korte opsomming gegeven van die waarden: respect voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, de 'rule of law' en mensenrechten. Deze rechtstatelijke vereisten kunnen goed fungeren als toetsingskader. En zo fungeren ze reeds; de beginselen maken deel uit van de zogenaamde Kopenhagen-criteria, waaraan nieuwe lidstaten moeten voldoen alvorens ze kunnen toetreden. Turkije is op grond ervan nog niet klaar voor toetreding, en hetzelfde geldt in nog sterkere mate voor de eerder genoemde Oost-Europese landen. Maar de verankering van die waarden in bestuur en samenleving kan daar, net zoals het in West-Europa het geval is geweest, eenvoudigweg een kwestie van tijd zijn. De ontwikkelingen in veel voormalig communistische landen geven zelfs aan dat dit zelfs aanmerkelijk sneller kan gaan dan tien jaar geleden voor mogelijk werd gehouden.

Zelfingenomenheid

Nog los van de waarden waarnaar in het tweede en derde deel van het conceptartikel wordt verwezen, zij hier opgemerkt dat ook de geografische discussie gebonden is aan associaties. Politici uit Polen of Hongarije spreken niet graag van hun vaderland als 'Oost-Europees', maar hanteren de term 'Midden-Europa' of 'Centraal-Europa'. Deze laatste term wordt eerder geassocieerd met democratisch en vrijzinnig, terwijl de term 'Balkan' voor velen bijvoorbeeld eerder synoniem is voor geweld en nationalisme. Het onderscheid tussen Europa en Azië heeft een soortgelijke gevoelige lading. Europa is dan beschaafd, verlicht en liberaal, terwijl Azië eerder harde, minder ontwikkelde en soms zelfs barbaarse samenlevingen zou hebben. De andere kant van deze associaties is, dat burgers buiten West-Europa ook vaak op geïdealiseerde manier naar Europa kijken. Als gemeenschap van welvaart en van waarden waarbij aansluiting moet worden gezocht, oefent het een sterke aantrekkingskracht uit, waardoor hervormingsprocessen in voormalig communistische landen worden bespoedigd.

Helaas verleiden deze stereotiepe beelden West-Europese politici wel eens tot de uitspraak dat de uitbreiding een soort 'beschavingsoffensief' is. De term is bij de huidige uitbreidingsronde ook meermalen gebruikt. In wezen is daarbij sprake van een aan arro-

gantie grenzende West-Europese zelfingenomenheid. Het staat buiten kijf dat, qua implementatie van democratie, goed bestuur en de bescherming van mensenrechten, toetredingslanden een inhaalslag hebben te maken. Het is echter zeer de vraag, of het economistische EU-model (waaraan elders in dit blad ook is gerefereerd door Goudzwaard en De Gaay Fortman) altijd als toonbeeld van beschaving kan worden gezien. Enige bescheidenheid in dit kader is dan ook meer dan gepast.

Raad van Europa

Voordat het kader van de EU als enige uitgangspunt wordt genomen, is het goed te kijken naar een andere pan-Europese organisatie. De Raad van Europa, opgericht ter bevordering van een grotere Europese eenheid, meer aandacht voor pluriforme democratie, de principes van de rechtstaat en de rechten van de mens biedt immers een breder perspectief. Een blik op de samenstelling van de Raad leert dat daar maar liefst 44 landen bij aangesloten zijn, waaronder Turkije en Rusland. En bovendien landen als Armenië, Azerbeidzjan en Georgië. Ervan uitgaand dat het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens, het belangrijkste document van de Raad van Europa, als een representatieve neerslag van 'Europese' waarden mag worden beschouwd, waarom zou een zelfde grote groep dan niet uiteindelijk deel uit kunnen maken van de Europese Unie? De waarden en de geografische ligging waarover in artikel 1 lid 3 van de concepttekst wordt gesproken, zijn immers ook de basisvoorwaarden voor lidmaatschap van de Raad.

Hierbij moet worden gezegd dat de Raad van Europa een volstrekt andere instelling is dan de Europese Unie. De aard van de samenwerking binnen het kader van de EU gaat veel verder en dit heeft ook gevolgen voor het toetredingsbeleid. Toch behoren de leden van de Raad tot de Europese cultuurregio. Hij is daarmee, veel meer dan de huidige EU, een Europese organisatie in de breedste zin van het woord. Voor een perspectief op lange termijn, en daar gaat het in deze verkenning om, is het goed die brede opvatting niet uit het oog te verliezen.

Politieke verkenning

Bovenstaande verkenning maakt al duidelijk dat de vraag naar de grenzen van Europa in sterke mate een politieke is. Er zijn geen onomstreden wetenschappelijke criteria aan te leggen op grond waarvan duidelijke scheidslijnen te trekken zijn. In principe zouden alle landen die nu lid zijn van de Raad van Europa, ook lid van de Europese Unie kunnen worden. Erkenning van dit sterk politieke karakter geeft ruimte om de vraag aan te

scherpen. Landen als Turkije, Oekraïne en Rusland kunnen dan niet geweerd worden omdat ze niet Europees zijn (ze zijn hoogstens niet West Europees), maar wel omdat hun toetreding wordt geblokkeerd door een tekort wat betreft rechtsstatelijke vereisten of als toetreding een onaanvaardbaar grote wijziging van de aard van de Europese Unie betekent. Het gaat bij dit laatste niet om de visie op de grenzen van Europa, maar om de visie op het doel en de aard van de EU als samenwerkingsverband.

In dat licht zal ook gekeken moeten worden naar de potentiële omvang van de Europese Unie. In het geval van de mogelijke kandidatuur van Turkije zijn goede politieke argumenten te noemen waarom het wel zou kunnen toetreden. Te denken valt aan gedane beloften, de steeds sterkere continentale oriëntatie van de staat en de bevolking, de voorttrekkersrol die het land in zijn eigen regio zou kunnen vervullen, en de inhaalslag die het op veel gebieden reeds heeft gemaakt. Net zo goed zijn er argumenten tegen lidmaatschap aan te wijzen: de islamitische samenstelling van de bevolking en de daaruit voortvloeiende culturele verschillen met de overige EU-landen, de moeilijke ligging van het land (bijv. grenzend aan Irak), de vooralsnog onbevredigende situatie wat betreft mensenrechten en minderheden etc.

Een open en kritische houding

Voor landen als Oekraïne, Moldavië en Albanië zal in de toekomst hetzelfde moeten gelden, tenzij de EU een fort van West-Europese cultuur en belangen wil zijn. Ook vanuit christelijk oogpunt kan dit niet de insteek zijn. De EU is niet een christelijk, maar een politiek samenwerkingsverband, en ook een (op zich wenselijke) verwijzing naar het christelijke verleden van het continent in een grondwet zal daaraan niets veranderen. Wat dat betreft hoeft de christelijke politiek zich ook geen illusies te maken en is een realistische en kritische blik op de huidige EU ook gerechtvaardigd. Als de EU an sich voor de christelijke politiek geen doel in zichzelf kan zijn, dan geldt dit ook voor het West-Europese karakter van de huidige constellatie. Er zal daarom enige voorzichtigheid moeten worden betracht in het bij voorbaat afwijzen van mogelijke toekomstige lidstaten, al was het alleen al om anderen meer te laten delen in het goede dat de EU op bestuurlijk en economisch gebied in pacht heeft. Dat betekent niet dat elk land in de Europese cultuurregio op elk moment lid moet kunnen worden, maar wel dat een principieel open houding gewenst is, die gericht is op het bouwen van een stabiel en vreedzame regio in de wereld: Europa in de brede zin des woords.

Belastingheffing raakt de interne markt

door J.P. de Vries (lid van de Eerste Kamer voor de ChristenUnie met o.a. belastingen in zijn portefeuille)

Benjamin Anker en Sander Luitwieler hebben een instructief boekje geschreven over onze positie ten opzichte van de Europese Unie¹. Met recht spreekt de ondertitel over een christelijk-staatkundige visie.

Andere partijen kenmerken zich vaak door kritiekloos Euro-enthousiasme (Europa als doel in zichzelf) of door opportunisme (hoe worden onze nationale belangen het beste gediend). Daarentegen ontwikkelen zij een normatief kader, waarmee bepaald kan worden welke zaken op Europees niveau en welke nationaal behartigd moeten worden.

Bij de uitwerking daarvan gaan zij echter op één punt mijns inziens te kort door de bocht, namelijk wanneer zij de belastingheffing rekenen tot het nationale domein. Zij schrijven daarover: „voor de goede afstemming van de af te dragen omzetbelasting door multinationals is het goed regels overeen te komen voor bijvoorbeeld het verdisconteren van verliezen elders in Europa voor de hoogte van een fiscale aanslag. Enige harmonisatie kan daarbij nuttig zijn, maar de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid daarvoor hoeft niet bij de EU-instellingen te liggen. Bovendien is er niets tegen enige fiscale competitie tussen de lidstaten.” (93)

Het voorbeeld dat zij aanroeren - waarbij niet de omzetbelasting, maar de vennootschapsbelasting bedoeld zal zijn - is een heet hangijzer binnen de EU. Onlangs heeft Nederland tot 2010 respijt gekregen om zijn bestaande regeling voor de toerekening van winsten en verliezen aan buitenlandse dochters bij te stellen. De huidige regeling is in de ogen van veel andere lidstaten concurrentievervalsend en dus in strijd met de regels van de interne markt.

De te verwachten belastingheffing is voor bedrijven een belangrijke factor bij de keuze van een vestigingsplaats. Daarom kijken EU-landen met argusogen naar Ierland, dat een tarief van 8 procent hanteert, en naar toekomstige lidstaat Estland met 0 procent. Enige fiscale competitie is gezond, stemmen we Anker toe, maar concurrentie tot de bodem is ongezond. Regeringen hebben immers inkomsten nodig. Dus rijst de vraag of niet een minimumtarief zou moeten worden afgesproken. Daarbij zou Estland dan geen vetorecht moeten hebben. Daarnaast zijn ook afspraken nodig over de wijze waarop de winst berekend wordt; anders valt er nog te sjoemelen.

Voor de loon- en inkomstenbelasting geldt nog het meest dat deze onder de nationale beslissingsbevoegdheid kan blijven. Toch heeft ook deze grensoverschrijdende aspecten. Welke overheid heeft recht op de loonbelasting, als de

werkgever in land A en de werknemer in land B woont? Voorkomen moet worden dat een belastingplichtige of dubbel moet betalen of juist overal buiten valt. Tot dusver worden deze zaken geregeld in verdragen tussen twee regeringen (onlangs nog opnieuw tussen Nederland en België). Zouden Europese afspraken niet doelmatiger zijn? En behoren banken en regeringen er niet aan mee te werken dat de belastingdiensten de informatie krijgen die nodig is om de aangiften te controleren? Op dit punt misbruikt Luxemburg de omstandigheid dat zo'n besluit alleen bij unanimiteit kan worden genomen.

Bij de indirecte belastingen (die drukken op de kostprijs) zijn de grensoverschrijdende aspecten nog veel duidelijker. Het is voor ons land onmogelijk de benzineaccijns te verhogen, ook al zou dat uit het oogpunt van verkeersbeleid wenselijk zijn, omdat dan automobilisten massaal over de grens gaan tanken. Open grenzen brengen mee dat er geen smokkel meer bestaat. Maar daardoor zijn grote verschillen in accijnzen - ook op alcoholhoudende dranken en sigaretten - ongewenst geworden. Om te voorkomen dat regeringen elkaar hiermee op onfaire wijze beconcurreren, zijn er minimumafspraken over accijnstarieven gemaakt. Wie daarboven uit wil gaan, neemt zelf het risico dat grensbewoners de artikelen in het buitenland gaan kopen.

Tot slot noem ik de omzetbelasting, die de consument betaalt. Hoe moet de opbrengst daarvan verdeeld worden, als het product in een ander land gefabriceerd is dan waar het uiteindelijk aan de klant geleverd wordt? Verder doet ook hier zich het grenseffect voor. Daarom zijn er EU-afspraken, welke artikelen in een laag en welke in een hoog tarief thuishoren en hoe hoog die tarieven minimaal moeten zijn.

Al deze besluiten moeten met unanimiteit worden genomen, en dat maakt de totstandkoming van goede afspraken vaak moeilijk. Maar er is voor de Raad van ministers van belastingen voorlopig werk genoeg!

¹ B. Anker en S. Luitwieler, Richting Europa - christelijk staatkundige visie op de Europese Unie. Uitg. Mr. G. Groen van Prinstererstichting, Amersfoort 2002

Van onze vrienden in... Estland

Door Peter Vosu, Internationaal Secretaris CVE

De Christelijke Volkspartij Estland (CVE) is opgericht in 1999, net voor de voorlaatste parlementsverkiezingen. Helaas is ook bij de meest recente verkiezingen in Estland op 2 maart 2003, niet het benodigde aantal stemmen gehaald. Er geldt een kiesdrempel van 5% voor de parlementsverkiezingen; ons resultaat was 1,1%. Het ziet ernaar uit dat er de komende maand een centrumrechtse regering gevormd zal worden, waarin ook de christen-democraten vertegenwoordigd zijn. Bij de twee lokale verkiezingen die sinds 1999 hebben plaatsgevonden, zijn we echter wel succesvol geweest. Inmiddels zijn dan ook veel partijleden actief als vertegenwoordiger op lokaal niveau.

Op 18 januari jongstleden hield de CVE haar tweejaarlijkse congres, waar het nieuwe bestuur en een voorzitter werden gekozen. Bijzondere gast op het congres was Rijk van Dam, lid van het Europees Parlement voor de ChristenUnie. Hij sprak er over christelijke principes in de politiek en natuurlijk over zijn ervaringen als christelijk politicus in Nederland en de Europese Unie. Voor de nog jonge CVE zijn veel van die principes en ervaringen van politiek actieve christenen in Nederland, die in een zo lange traditie staan, erg nuttig en leerzaam om haar eigen positie beter te markeren.

Rijk van Dam bezocht tevens een minder ontwikkeld gebied in het oosten van Estland, waar hij een ontmoeting had met een gemeenteraad. Daarnaast waren er bijeenkomsten met nationale christelijke leiders en ook met de leiding van de CVE. De Nederlandse Europarlementariër werd gedurende het hele weekend bestookt met vragen, vooral over christelijke principes in de politiek, de beperkingen die zo'n uitgesproken politieke boodschap met zich mee kan brengen, en de mogelijkheden voor christenen om die boodschap ook in het Europees Parlement invloed te doen krijgen. De Christelijke Televisieomroep Estland zond bovendien landelijk een interview met Rijk uit, waardoor een nog groter publiek kennis kon nemen van zijn ervaring.

In de afgelopen verkiezingscampagne waren de belangrijkste politieke issues onder meer vragen over burgerschap en de Estse taal (in verband met het Russisch sprekende deel van de bevolking, ongeveer 27%), de armoede

in perifere gedeelten van Estland, de taak van de overheid ter ondersteuning van grote gezinnen en gepensioneerden en nieuwe plannen voor het onderwijs. Toetreding van Estland tot de NAVO en de EU is ook een controversieel onderwerp, hoewel het lidmaatschap is goedgekeurd door een grote meerderheid in het parlement. De toetreding tot de EU heeft onder de bevolking het afgelopen jaar steeds meer steun gekregen, maar bedraagt nog steeds minder dan 60%.

Ethisch verantwoorde wetgeving staat bovenaan de prioriteitenlijst van de CVE. Er zijn echter ook belangrijke andere speerpunten. De CVE maakt zich hard voor een stabiel financieel systeem in Estland, en keert zich fel tegen enigerlei vorm van corruptie binnen de overheid. Daarnaast is er meer aandacht nodig voor de moeilijke positie van grote gezinnen en gepensioneerden, en moeten er goede plannen van aanpak komen voor de zogenaamde achtergebleven regio's. In het onderwijs dienen hervormingen te worden doorgevoerd, bijvoorbeeld de verplichtstelling van godsdienstles op lagere scholen. Het behoud van de Estse natie ziet ook op bescherming van de eigen taal, meer steun voor gezinnen met kinderen (het geboortecijfer in Estland is lager dan het sterftcijfer) en een voorzichtige houding als het gaat om de voorwaarden voor toetreding tot de EU.

Het is niet zo eenvoudig onze boodschap voor het grote publiek onder de aandacht te brengen. De seculiere media hebben de neiging zich in de eerste plaats te richten op grote en machtige organisaties. Voor onze partij is het minder makkelijk artikelen in de landelijke dagbladen te krijgen. Gelukkig zijn er al wel gelegenheden geweest voor CVE-kandidaten om via de landelijke tv, radio en bladen hun boodschap onder de aandacht te brengen. Het vereiste echter veel talent en creativiteit, met name in districten als de hoofdstad Tallinn, waar de competitie erg zwaar is.

De CVE zal zich echter, voorlopig dus alleen nog op lokaal niveau, volledig inzetten om ook in Estland de christelijke politiek een krachtiger stem te geven! Daarbij willen we ook vragen om het gebed van onze Nederlandse vrienden. Moge jullie en ons werk dienstbaar zijn aan het Koninkrijk van God!

Het vloekverbod, het ene doen en het ander niet nalaten

Een kwestie van politieke stijl

Door Corine Dijkstra, adviseur raads- en statenleden

Het vloekverbod is uit de mottenballen gehaald. Veel gemeenten buigen zich weer over een nieuwe APV, inclusief vloekverbod. Maar was een vloekverbod niet strijdig met de grondwet? Bovendien, wat is het concrete effect van zo'n verbod? Heeft het niet veel meer zin om op het gebied van eerbaar taalgebruik aan te haken bij de normen en waarde- discussie en te streven naar concrete acties, omdat de normen gesmeed moeten worden als ze heet zijn?

Allereerst het juridische verhaal. Bij Koninklijke Besluiten van 5 juni 1986, zijn de vloekverboden van een aantal gemeenten op de Veluwe vernietigd. Hierbij hanteerde de Kroon het argument dat artikel 7 van de Grondwet elke openbaarmaking van een gedachte of een gevoel, ongeacht de intenties van degene die ze uit, beschermt. Het vloeken of het gebruik van ruwe of onzedelijke taal is in beginsel ook als openbaarmaking van een gedachte of gevoel aan te merken; alleen bij wet in formele zin mag op het recht van vrijheid van meningsuiting beperkingen worden aangebracht.

Dit alles betekent niet dat gemeenten op dit punt geen verordenende bevoegdheid meer hebben. Volgens de toelichting op het genoemde besluit bestaat er qua formulering nog de volgende ruimte:

“1. Het is verboden in het openbaar de Naam van God vloekende te gebruiken. 2. Het in het eerste lid gestelde verbod geldt niet voor zover gedachten of gevoelens worden geopenbaard als bedoeld in artikel 7 van de Grondwet dan wel de artikelen 137c, 137e, 147 en 429bis van het Wetboek van Strafrecht.”

Gemeenten die in de APV willen tonen dat de eerbiediging van Gods Naam voor hen een groot goed is, kunnen hieraan op deze manier gestalte geven. Hoewel deze verordening moeilijk handhaafbaar is en daarom wel symbolisch wordt genoemd, is het toch goed dat de ChristenUnie zich inspant om de zaken die zij waardevol acht in de gemeentelijke wetgeving tot uitdrukking te brengen. Bovendien wordt met de term ‘Algemene Plaatselijke Verordening’ aangegeven dat het hier gaat om regelgeving met een eigen lokaal stempel, waarin de eigenheid van de gemeente een plek mag krijgen.

Waarden en normen-discussie

De kans dat een meerderheid van de raad geen heil ziet in een vloekverbod is in veel gemeenten vrij groot. Maar

zelfs als het vloekverbod er wél komt, is het een kwestie van politieke stijl om het hierbij niet te laten. Wij willen toch geen volksvertegenwoordigers zijn die achterover leunen als zij zich van hun taak hebben gekweten? In Ede is, na afwijzing van het vloekverbod, een initiatiefvoorstel ingediend waarin wordt gevraagd om de instelling van een werkgroep normen en waarden. Men was het er namelijk wél over eens dat taalverruwing moest worden tegengegaan. Het debat zal gevoerd worden met heel de bevolking.

Nu steeds meer mensen er moeite mee hebben dat alles maar moet kunnen, moeten ChristenUnie-bestuurders waarden en normen concreet maken. Ook op het gebied van gedragsregels voor raadsleden en ambtenaren kan er aandacht gevraagd worden voor het taalgebruik.

Bond tegen het Vloeken

Het is goed te weten dat de Bond tegen het Vloeken recent aan alle gemeenten een voorstel heeft geschreven om te helpen bij het vormgeven van de normen en waarden discussie op het gebied van het taalgebruik. Deze hulp bestaat concreet uit de mogelijkheid een scholenwerker langs scholen te laten gaan om in het kader van projecten over normen en waarden lessen te verzorgen, ouderavonden te geven, op sportverenigingen langs te gaan, postercampagnes te ontwikkelen en verder op aanvraag ideeën uit te werken. Zo heeft de gemeente Wester-Koggenland bij zes voetbalclubs grote borden laten plaatsen met posters van de Bond. Ook andere gemeenten hebben inmiddels van het aanbod gebruik gemaakt.

Voor een ChristenUnie politicus is het zaak om op het gebied van taalverruwing het ene te doen en het andere niet na te laten. Juist hier moet gezocht worden naar creativiteit die gericht is op het aanspreken van de hele bevolking en die bovendien streeft naar de eer van Gods naam.

Implicaties van de opheffing

Door mr J. Pot, ambtelijk secretaris en beleidsmedewerker, en
Mirjam Metting, stagiaire bij de fractie van de ChristenUnie in de Tweede Kamer

In oktober 2000 is het bordeelverbod opgeheven. Nederland was met deze opheffing de eerste in Europa. Hiermee werd een jarenlange gedoogsituatie gelegaliseerd. Feitelijk werd immers al lange tijd niet echt opgetreden tegen bordelen.

Met het vervallen van het bordeelverbod is de zogenaamde bordeelhouderij gelegaliseerd. Anders dan wel eens wordt verondersteld, is daarmee niet de prostitutie als zodanig uit het wetboek van strafrecht gehaald. Een dergelijk verbod heeft er namelijk nooit ingestaan.

Het oude bordeelverbod behelsde 'slechts' het teweegbrengen of bevorderen van ontucht door anderen met derden. Met andere woorden: de prostituee zelf pleegde ook onder de oude wet in beginsel geen strafbare handelingen, tenzij deze handelingen bijvoorbeeld aan of op openbare gelegenheden plaatsvonden. In dat geval kon schennis van de eerbaarheid ten laste worden gelegd.

In de wet tot opheffing van het verbod worden zes doelstellingen genoemd:

1. Beheersing en regulering van exploitatie van prostitutie.
2. Verbetering van de bestrijding van exploitatie en onvrijwillige prostitutie.
3. Bescherming van minderjarigen tegen seksueel geweld.
4. Bescherming van de positie van prostituees.
5. Bestrijding van criminele randverschijnselen (drugs, vuurwapens).
6. Tegengaan van illegaliteit in de prostitutie.¹

Kort gezegd beoogt de wet onvrijwillige prostitutie tegen te gaan en de positie van prostituees zo mogelijk te verbeteren. De redenering daarbij is: als het bordeel legaal wordt, is normaal toezicht en normale regelgeving daarop mogelijk. Juist daarom zou dan beter kunnen worden opgetreden tegen ongewenste 'randverschijnselen' zoals uitbuiting en illegaliteit dan in het geval bordelen zich geheel buiten de wet bevinden, zo is de veronderstelling.

Kanttekeningen en vragen

Natuurlijk zijn veel van de bovengenoemde doelstellingen van de opheffing van het bordeelverbod niet als zodanig verkeerd. Dat kan evenwel niet verhelen dat er belangrijke normatieve kanttekeningen kunnen worden gemaakt bij deze wet. De ChristenUnie heeft dat ook gedaan bij de behandeling van het voorstel in de Kamer. Vanuit een bijbelse optiek lijdt het geen twijfel dat prostitutie moet worden afgewezen. Daarbij staat voorop

dat prostitutie moet worden gezien als "een miskening van de intimiteit, kostbaarheid en kwetsbaarheid van seksuele relaties".² Van een zo mogelijk nog groter gewicht is echter de feitelijke uitbuitingssituatie waarin veel prostituees zich bevinden en die kenmerkend moeten worden geacht voor het prostitutiebedrijf. Wat dit laatste betreft: onze stelling is dat de doelstellingen van de legalisering (een einde maken aan uitbuitingssituaties) de laatste jaren niet binnen bereik zijn gekomen. In het bijzonder de vrouwenhandel lijkt eerder te zijn toegenomen.

Nu de opheffing van het bordeelverbod eenmaal een feit is, willen wij in dit artikel twee vragen beantwoorden. De eerste is: Is, nu de bordeelhouder niet meer strafbaar is, ook het beroep van prostituee 'genormaliseerd'?

Ruim twee jaar na het van kracht worden van de wet, kunnen we nu ook de eerste effecten van de opheffing tegen het licht houden. Dit wordt in dit artikel met name gedaan door te kijken naar de mate waarin de doelstellingen van de wet zijn bereikt. De tweede vraag die hierbij zal worden beantwoord is: Wat zijn de effecten van de opheffing van het bordeelverbod na oktober 2000?

Prostitutie 'normaal' werk?

Een artikel van Marjan Wijers van het Clara Wichmann Instituut en docent strafrecht Roelof Haveman bepleit om, nu het bordeelverbod is opgeheven, het hele prostitutiebedrijf ook zoveel mogelijk te normaliseren, zowel waar het gaat om vergunningen, belastingen en arbeidsomstandigheden, als waar het gaat om de toepasselijkheid van het arbeidsrecht.

De vraag is natuurlijk of, met of zonder bordeelverbod, prostitutie ooit wel als een normaal bedrijf kan worden beschouwd, dus in beginsel vergelijkbaar met alle andere legale soorten van bedrijvigheid. Dat is naar onze mening niet het geval. Eigenlijk voelt iedereen dat eigenlijk ook

van het bordeelverbod

wel 'op zijn klompen' aan. Niet voor niets hebben gemeenten, arbeidsinspectie en belastingdienst het moeilijk om hun positie ten opzichte van het prostitutiebedrijf te bepalen. We zullen onze stelling nader onderbouwen aan de hand van een rechtstheoretische benadering, die met praktische voorbeelden wordt geïllustreerd.

kenschets prostitutie

Wat is prostitutie in juridische zin? Een omschrijving zou kunnen luiden: het tegen betaling ter beschikking stellen van het eigen lichaam voor de seksuele genoegens van de klant. De prostituee doet dat vanuit de positie van 'zelfstandige ondernemer' of vanuit de positie van werknemer bij een bordeelhouder. In dat laatste geval verdient de bordeelhouder als werkgever dus aan de seksuele exploitatie van het lichaam van zijn werknemers.

Willen dergelijke overeenkomsten 'normaal' zijn, dan moeten de regels van het recht daarop van toepassing verklaard kunnen worden. Daarbij komt meer kijken dan het schrappen van het bordeelverbod uit het wetboek van strafrecht, zoals twee jaar geleden is gebeurd. Als een bepaalde handeling niet meer verboden is ingevolge het strafrecht, dan wil dat nog niet zeggen dat die handeling overigens binnen de kaders van het recht valt. Ter illustratie zij nogmaals opgemerkt dat prostitutie als zodanig, dus het zichzelf 'verkoop', in Nederland nooit krachtens de strafwet verboden is geweest. Tussen 1912 en 2000 was alleen het zogenaamde souterieurschap verboden. Dat wil allerm minst zeggen dat het beroep van prostituee in die periode als 'normaal' werd gezien.

vragen bij praktische gevolgen legalisering

Wanneer we kijken of de regels nu van toepassing zijn op de prostitutie, dan stuiten we snel op problemen. Die moeilijkheden hebben onder meer te maken met praktische uitwerkingkwes tues, waarvan we er enkele uitlichten.

In het Kamerdebat over de opheffing van het bordeelverbod is de vraag besproken, of het vak van prostituee nu ook als passende arbeid moet worden beschouwd voor werkloze vrouwen. Destijds kwam daarop geen bevredigend antwoord. In de loop van de afgelopen jaren is inmiddels echter vastgesteld dat het vak van prostituee door Centra voor Werk en Inkomen (CWI's) niet als passende arbeid mag worden aangeboden aan werkloze vrouwen.³ Tegelijkertijd zijn ze wel verplicht gemelde vacatures in de prostitutie te registreren.⁴ Het gaat immers om legaal werk, zo is de redenering, en elk legaal werk dient te worden geregistreerd. Anderzijds gaat het CWI, bij ministerieel aangewezen, echter weer niet zo ver dat banen in de prostitutie daadwerkelijk worden aange-

boden. Er vindt dus geen bemiddeling plaats door het CWI van werkloze vrouwen naar een bordeel.

Een tweede voorbeeld betreft de arbeidsomstandigheden. Juist dit aspect is bij de behandeling van het wetsvoorstel als mogelijk winstpunt gepresenteerd. De legalisering zou het mogelijk maken de arbeidsomstandigheden van prostituees sterk te verbeteren en ook te laten controleren door de Arbeidsinspectie. Het gemeentelijk vergunningenbeleid zou de mogelijkheid verschaffen om bouwkundige voorzieningen af te dwingen. Ook hier stuiten we echter op een fundamenteel verschil met andere vormen van arbeid. Normaal gesproken kun je voor elke baan een arbeidsomstandighedenbeleid voeren, dat zodanig is ingericht dat lichamelijke en geestelijke problemen worden geminimaliseerd. Redelijke en begrijpelijke voorschriften met betrekking tot kamergrootte, daglicht en werkplekonderzoek zijn daartoe afdoende. Het is echter niet goed denkbaar dat de omstandigheden in het prostitutiebedrijf zodanig verbeterd kunnen worden, dat lichamelijke en geestelijke problemen echt kunnen worden geminimaliseerd tot een aanvaardbaar niveau. Dat komt omdat deze problemen niet zozeer een randverschijnsel zijn bij, maar een inherent onderdeel zijn van het werk. De cijfers spreken duidelijke taal. Prostituees hebben relatief veel meer lichamelijke klachten (vaak moe 33%, maagklachten 12%, spierklachten 46%). Ook komen ongezond gedrag, overspannenheid en post-traumatische stress relatief veel voor.⁵ Er blijkt tussen deze klachten en het werk (gebrek aan autonomie, negatieve ervaringen met klanten en gebrek aan werksatisfactie) een duidelijke relatie te bestaan.

de 'prostitutie-overeenkomst'

Meer rechtstheoretisch geredeneerd: Als de – wat we dan maar zullen noemen – prostitutie-overeenkomst normaal is, zullen we om te beginnen moeten aannemen dat we dan te maken hebben met een (meerzijdige) rechtshandeling, meer in het bijzonder met een overeenkomst in de zin van artikel 6:213 BW. Waarschijnlijk gaat het dan om de opdracht (artikel 7:400 BW) of de arbeidsovereenkomst (artikel 7:610 BW). Een bekende rechtsregel luidt: overeenkomsten behoren te worden nagekomen (pacta sunt servanda). In dit geval: de klant verplicht zich te betalen; de prostituee verplicht zich het lichaam ter beschikking te stellen. Bij niet-nakoming is de ene partij in beginsel aan de andere schadeplichtig. Het is evenwel moeilijk voor te stellen dat dergelijke elementaire regels uit het verbintenissenrecht in de prostitutie van toepassing kunnen worden geacht. Kan de bordeelhouder zijn werknemer die als prostituee werkzaam is, met artikel 7:659 BW in de hand verplichten in persoon de bedongen arbeid te verrichten? Kan de klant jegens de bordeelhou-

der of de prostituee, eventueel onder bedreiging van een dwangsom, nakoming van een prostitutie-overeenkomst afdwingen?

Waar bij de prostitutie-overeenkomst de lichamelijke integriteit uit de aard der zaak rechtstreeks in het geding is, kan in onze ogen hierop maar één antwoord worden gegeven: het is onbestaanbaar dat prostitutie-overeenkomsten rechtens afdwingbaar zijn. Artikel 11 van de Grondwet, dat een ieder het recht op de onaantastbaarheid van zijn of haar lichaam garandeert, kan tot geen andere uitkomst leiden. Dat is overigens volstrekt in lijn met mogelijke andere overeenkomsten die de lichamelijke integriteit aantasten. De wet stelt bijvoorbeeld zowel paal en perk aan commercieel draagmoederschap als aan het – uit winstbejag – verkopen van organen uit het eigen lichaam (artikel 2 Wet Orgaandonatie).

Kortom: vanuit juridisch oogpunt is het maar zeer de vraag of de ‘prostitutie-overeenkomst’ redelijkerwijs wel onder het bereik van het recht kan vallen.

Ondertussen is de tendens naar maatschappelijke normalisering natuurlijk wel degelijk ingezet. In officiële stukken wordt gesproken van beroepsbeoefenaars. De recente evaluatierapporten over de opheffing van het bordeelverbod staan vol met versluiserend taalgebruik. Het gaat om in zeer ambtelijke taal gestelde doeleinden inzake bijvoorbeeld imago-verbetering, opschoning van de branche, en ja, ook over gezondheidsrisico's die niet kunnen worden ontkend.⁶ Er is wel sprake van aandacht voor uitstapprogramma's – gelukkig maar: een groot deel van de prostituees wil wel degelijk stoppen, als er maar reële mogelijkheden zijn - maar die krijgen dan liever de naam van ‘carrièreverandering’.

De tendens naar maatschappelijke normalisering is toe te schrijven aan het algemene maatschappelijke klimaat, waarin een kijkje in het leven van de prostituee via de tv tot het normale media-aanbod is gaan behoren. De opheffing van het bordeelverbod heeft hierin echter wel degelijk stimulerend gewerkt. Ook tegen de achtergrond van de effecten van de opheffing voor de prostituee zelf kunnen we dat alleen maar betreuren.

Effecten opheffing bordeelverbod

Wat zijn die effecten van de opheffing van het bordeelverbod? Zijn er “gunstige” effecten? Is de situatie verbeterd? Is het immers niet zo dat over de doelstellingen van het wetsvoorstel op zichzelf ook positieve opmerkingen te maken zijn? Wie zou immers niet de vrouwenhandel en de kinderprostitutie willen bestrijden? En wie heeft geen moeite met een situatie in de ‘seksindustrie’(!), waarin - veelal illegale - vrouwen onder vaak deplorabele omstandigheden worden uitgebuit?

‘vrijwillige’ prostitutie

Een van de doelstellingen was betere controle, zodat idealiter alleen vrijwillige prostitutie overblijft. Het zou dus mogelijk moeten zijn om, net zo vrijwillig als voor elk willekeurig ander werk mogelijk is, te kiezen voor een loopbaan in de prostitutie. Als logische consequentie daarvan zijn in hetzelfde wetsvoorstel dat de opheffing van het bordeelverbod regelt, de bepalingen in de strafwet tegen misbruik en mensenhandel aangescherpt. Het artikel in de wet tegen onvrijwillige prostitutie is dan ook uitputtend geformuleerd. Niet alleen feitelijke dwang of drang, maar elk misbruik van een feitelijke overwichtsituatie leidend tot het onvrijwillig verrichten van seksuele handelingen met een derde, is strafbaar gesteld. Daarnaast is ook de klant strafbaar gesteld, in geval het gaat om een prostituee die weliswaar ouder dan 16 is, maar nog geen 18.⁷ Wellicht zou je zelfs kunnen stellen: Als de wet inderdaad strikt zou worden gehandhaafd, dan zou de doelstelling van de wet – tegengaan van onvrijwillige prostitutie – worden bereikt.

Hoeveel prostituees feitelijk tegen hun wil in de branche werkzaam zijn, is al helemaal onduidelijk. Feit is in ieder geval, dat er alle reden is om aan te nemen dat veel illegale prostituees regelrecht slachtoffer zijn van mensenhandel. De nationale rapporteur mensenhandel is niet tevreden over de aanpak van de mensenhandel in Nederland. Er is geen afname zichtbaar, maar juist een toename. De rapporteur wijst erop dat met name de grote aantallen verhandelde vrouwen regelrecht verband houden met de prostitutie.⁸

Dit is allemaal niet zo verrassend. Het prostitutiebedrijf is van oudsher, en uit de aard der zaak, bijzonder vatbaar voor (georganiseerde) criminaliteit. Het is nogal naïef te veronderstellen dat geharde criminelen, door de legalisering van een deel van hun activiteiten, zich ervan laten weerhouden om nog veel winstgeverder activiteiten als vrouwenhandel en uitbuiting van verhandelde vrouwen voort te zetten.

De vraag hoe vrijwillig vrijwillige prostitutie nu echt is, is daarbij nog niet eens onder ogen gezien. Er is weinig reden om hierover optimistisch te zijn. Uit WODC-onderzoek is gebleken, dat bijna de helft van de prostituees zegt liever met het werk te willen stoppen. Daarvan worden ze slechts weerhouden door de omstandigheden (men is gestigmatiseerd, weet niet hoe een nieuw en ander leven op te bouwen, enz.)⁹

toezicht en controle

Helaas is van een adequate handhaving geen sprake. Dat is niet verwonderlijk. Vóór de legalisering waren er al veel knelpunten op de weg van toezicht en controle. Maar ook nu zijn die er nog zeker.

De redenering was dat, omdat de branche voortaan 'bovengronds' kon werken, de openheid kon toenemen en een transparante, controleerbare vorm van 'bedrijvigheid' kon ontstaan. Er zijn redenen om aan te nemen dat die redenering in zijn tegendeel is komen te verkeren. Een goede controle blijkt juist te zijn bemoeilijkt. Immers, het OM kan altijd opdracht geven een illegale praktijk binnen te vallen. Zoals men, voordat men een XTC-fabriekje binnenvalt, niet eerst hoeft vast te stellen dat daar arbeid door illegalen wordt verricht, was het vóór de opheffing van het bordeelverbod zonder meer mogelijk het pand binnen te vallen, ook zonder concrete aanwijzing over bijvoorbeeld illegaal in Nederland verblijvende prostituees. Na de legalisering kan dat bij een ogenschijnlijk net bordeel niet meer. Politiecontrole is nodig, zo wijst ook de kabinetsevaluatie uit. De branche zal immers uit zichzelf niet zomaar de regels uit eigen beweging naleven. De verleiding om er, naast de legale praktijken, winstgevend illegale praktijken op na te houden is groot. Het is bijvoorbeeld een vaststaand feit dat vele vrouwen in de prostitutie geen verblijfsvergunning hebben, wat (nog steeds) strafbaar is. De politie heeft evenwel pas grond om op te treden bij een concrete verdenking van een strafbaar feit.

Overigens doet de politie nog nauwelijks aan daadwerkelijk toezicht. Ze is vooral bezig geweest met de instructie van gemeenten ten bate van het bestuurlijk toezicht. De politie en gemeenten moeten het dan ook hebben van signalen van overtreding, die vanuit de branche zelf worden gegeven. Door de decentralisatie van het prostitutiebeleid geschiedt de invoering van de wet en de bijbehorende handhaving niet gelijktijdig en ongelijkmatig. Gevolg is dat er verschuivingen optreden tussen gemeenten: vooral de strafbare vormen verplaatsen zich van gemeenten waar meer en strenger wordt gecontroleerd, naar gemeenten waar minder of minder streng wordt gecontroleerd.

Daarnaast geldt voor verschillende overheidsinstanties dat men zegt zich met prostitutie bezig te houden, maar dat er vaak geen specifiek beleid is en weinig specifiek op de prostitutie gerichte activiteiten worden ondernomen.

verschuivingen naar de illegaliteit

De legalisatie lijkt ook een verschuiving tot effect te hebben gehad van strafbare vormen van exploitatie van prostitutie vanuit de gereguleerde sector naar prostitutiesectoren die niet gereguleerd zijn, zoals straatprostitutie of o6-prostitutie. Of naar sectoren die dan wel gereguleerd, maar nauwelijks controleerbaar en beheersbaar zijn, zoals thuiswerk en escortservice, dan wel virtuele bemiddeling en virtuele exploitatie via internet. Sowieso is er bij veel gemeentebesturen onduidelijkheid over hun positie ten opzichte van dergelijke vormen van prostitutie. Brengt de legalisering van de bordeelhoudery met zich mee dat bijvoorbeeld ook escortbedrijven moeten of kunnen worden gereguleerd, of niet? Gemeenten blijken die vraag verschillend te beantwoorden.

Hoe het zij, de verschuiving van illegale praktijken naar het ongeregelde 'seksbedrijf' kan alleen maar betekenen dat de kans op uitbuiting van de prostituees daarbij nog groter wordt, aangezien er minder rechten zijn. Dit geldt zeker voor vrouwen, die onzichtbaar willen blijven, aangezien ze bijvoorbeeld geen verblijfsvergunning hebben.

Slotsom

Wat de effecten van de opheffing van het bordeelverbod ook zijn, het is veel te kort door de bocht om aan te nemen dat de situatie verbeterd is. De doelen die destijds bij de opheffing gesteld zijn, zijn geenszins dichterbij gekomen. Er is geen sprake van dat dwang en drang in het prostitutiebedrijf tot het verleden behoren.¹⁰

De mensenhandel bloeit nog, over prostitutie door minderjarigen zijn weinig gegevens, bijna de helft van de prostituees wil uit het werk stappen, de controle is gedifferentieerd en onsamenhangend en er is twee jaar na dato nog geen vermindering van de illegale prostitutie zichtbaar.

Normaal is het prostitutiebedrijf dan ook nog lang niet te noemen. Wie echt de feiten onder ogen ziet, kan maar één conclusie trekken: De dwang en drang die de branche kenmerken, en uitwassen als internationale vrouwenhandel maken dat het prostitutiebedrijf zich nog het best laat typeren als een 'moderne' variant van slavernij.

1 Zie Kamerstuknr.25437, nr 3 (wijziging Wetboek van strafrecht en enige andere wetboeken en enige wetten (opheffing algemeen bordeelverbod)

2 Het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie-Amsterdam voor de centrale stad op: <http://www.xs4all.nl/~ajbkruij/programma.htm>

3 Volkskrant, 8 maart 2003

4 Kamervragen 2002-2003, 878

5 Rutgers Nisso Groep/WODC, Ministerie van Justitie. (2002). *De sociale positie van prostituees in de gereguleerde bedrijven, een jaar na wetswijziging*. Utrecht/Den Haag.

6 Veldkamp marktonderzoek bv. (2002). *De prostitutiebranche. Acceptatie door dienstverlenende instellingen*. Amsterdam. p. 39 en 45, 57

7 Zie artikel 248b Strafrecht. Voor een goed begrip: Seksuele omgang van een meerderjarige met een minderjarige beneden de 16 is zonder meer strafbaar. Artikel 248b is in de wet opgenomen ter bescherming van jonge prostituees onder de 18, waarvan verondersteld kan worden dat zij eigenlijk altijd, al was het maar onder druk van de omstandigheden, tegen hun wil seksuele diensten tegen betaling leveren.

8 Bureau NRM. (2002) *Mensenhandel. Eerste rapportage van de Nationale Rapporteur*. Den Haag

9 Kamerstuk 25 437 nr. 30

10 -Goderie, M., Spierings, F. en S. ter Woerds (2002). Verwey-Jonkerinstituut.

-Daalder, A. (2002). Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum. p. 110

Beste bestuurders

Openingstoespraak door Joop Alsema, voorzitter van de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie, op het bestuurderscongres op 14 en 15 maart

Beste mensen, vrienden en vriendinnen van de ChristenUnie,

Wij hebben in het afgelopen jaar teleurstellingen te verwerken gekregen. In de eerste plaats de verkiezingsuitslag in mei 2002. We verwachtten groei, maar het werd verlies. Van 5 zetels naar 4. Nog maar amper bekomen van deze teleurstelling, moesten we ons voorbereidingen treffen voor een nieuwe campagne voor Tweede Kamerverkiezingen. Vooral de LPF had er zo'n bestuurlijke chaos van gemaakt, dat het kabinet van CDA, LPF en VVD viel. Door allerlei omstandigheden, die ik hier niet uitvoerig bespreek, kwam er bij de ChristenUnie een nieuwe lijsttrekker met een ander slogan, 'samen leven naar bijbelse waarden'. Er werd een goede campagne gevoerd. Dat was volgens mijn waarneming een heldere, duidelijke, principiële en enthousiaste campagne. Overal waren er enthousiaste mensen en volle zalen. Maar ... opnieuw een zetel verlies. De ChristenUnie is nu met drie zetels in de Tweede Kamer vertegenwoordigd.

Vol spanning werd gewerkt aan de vierde verkiezingscampagne binnen één jaar – de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2002 meegerekend - : de Statenverkiezingen. Opnieuw een peiling onder de mensen voor de politiek van de ChristenUnie. De uitslag, van afgelopen dinsdag, betekent een verlies van 9 Statenleden. Van 39 naar 30 Statenleden. Nu hadden we in 1999 een goede uitslag. Relatief veel restzetels behaald, in de wetenschap dat die een volgende keer ook zo weer weg kunnen zijn. Het is maar net waar de balans naar door slaat. Nu heeft deze uitslag heeft ook gevolgen voor de Eerste Kamer. Hoogstwaarschijnlijk gaat dat gepaard met verlies van één of twee Eerste Kamerleden. Wel betekent deze uitslag een licht herstel ten opzichte van de Kamerverkiezingen in januari 2003. Ongeveer 10.000 stemmen meer. Dat geeft vertrouwen en stemt ons tot dankbaarheid. Al zijn we nog niet weer op het aantal stemmen van voor mei 2002. Maar laat het een uitdaging zijn om de stemmen weer terug te halen.

De ChristenUnie zal zich in de komende tijd moeten positioneren en profileren. Waar staat de ChristenUnie voor? Waarin zijn we anders dan de andere christelijke partijen. Er zal in breed verband in de partij gesproken moeten worden om te bepalen welke prioriteiten de ChristenUnie zich moet stellen in de komende periode. Als kleine fractie in raden, staten en kamers kun je niet op alle beleidsterreinen even actief zijn. Er zullen prioriteiten gesteld moeten worden.

Nu de fractie in de Tweede Kamer weer kleiner in aantal

is geworden en dus weer minder geld krijgt, heeft dat ook gevolgen voor de ondersteuning van de fractie, de fractiemedewerkers. Wat voor gevolgen heeft dat? Betekent dit, dat de fractie daardoor door de bodem zakt m.b.t. het goed en adequaat functioneren? Het komt er nu op aan te laten zien wie je bent en waarvoor je staat. In de Tweede Kamer zal de fractie het principiële-politieke bestaansrecht moeten laten zien. Dat is cruciaal.

In de komende tijd zal gewerkt moeten worden aan prioriteiten, doelstellingen en strategie. In die strategie zal de gehele partij, de leden en de besturen op landelijk, provinciaal en lokaal niveau, maar ook de politieke vertegenwoordigers, betrokken moeten worden. Er zal gewerkt moeten worden aan het herstel van vertrouwen. Het vertrouwen is bij een deel van de achterban verdwenen. Daar moet in geïnvesteerd worden. Binnen de ChristenUnie-structuur zijn de verenigingen de basis. Zij kunnen direct het contact onderhouden met de leden, zij kunnen aanvoelen wat er leeft, zij kunnen campagne voeren. Maar ook onze politici, de raads- en statenleden zijn herkenbaar in hun plaats en in de regio. We moeten bouwen en investeren in de basis. Ik verwacht dat u allen mee doet.

Dat brengt ons dan bij de overdenking dat we ons allen afhankelijk weten van de Here, onze God. Hij regeert en bestuurt alle dingen. Laten wij dat beseffen en ons blijven inzetten voor een christelijke politiek waarin we God de eer geven, opkomen voor zijn schepping en de samenleving oproepen te functioneren naar Gods wil.

Dat vraagt van ons een houding en bestuursstijl die daarop aansluit. Dat betekent draagvlak zoeken voor christelijke politiek. Volksvertegenwoordigen. Kaders stellen. Hoe doen we dat? Hoe profileren we ons? Daar willen op dit congres uitvoerig bij stilstaan.

Een bijna onmogelijke taak?

Inleiding door Joop Alsema bij de toespraken van Tom Viezee en Arie Slob op 15 maart 2003 tijdens het bestuurderscongres te Lunteren

Dames en heren, eigenlijk zijn gemeenteraden en provinciale staten een merkwaardig fenomeen.¹ Vaak verguisd, soms geliefd, meestal niet goed begrepen. Er wordt heel verschillend naar de politieke organen gekeken. De journalist wil een opwindend debat en mooie rellen, en hij krijgt ze niet. De ambtenaar wil heldere en gezaghebbende besluiten, die hem in het gelijk stellen of op zijn minst weten te overtuigen, maar hij krijgt ze niet. De burger wil vooral herkenbare besluiten, die hem in het gelijk stellen of op zijn minst weten te overtuigen, maar hij krijgt ze niet. Teleurgesteld wenden zij zich af. Het is toch maar een armzalig zootje. De kwaliteit is slecht. Politiek is niet interessant. Ze doen maar. De politiek heeft een slecht imago.

Nu onderscheiden politieke organen zich fundamenteel van andere organisaties. De meeste organisaties zijn er op gericht om het intern eens te worden. Om slagvaardig op te treden moeten de neuzen dezelfde kant op staan. Er zijn wel eens conflicten, maar als het er op aan komt zijn consensus en eensgezindheid de norm. Op het bereiken daarvan is de organisatie ingericht. Dit alles geldt niet voor een politiek orgaan. Daar is niet consensus de norm voor het functioneren. Maar de discussie. De verschillen en de profielen van de politici zijn het uitgangspunt. Macht en conflict zijn geen hindernissen die opgeruimd moeten worden, maar vormen de kern, de brandstof voor het handelen.

Voor politici betekent dit, dat ze in een vrijwel onmogelijke positie worden geplaatst. Van hen wordt verwacht, dat ze een bijdrage leveren aan het beleid op hoofdlijnen, dat ze in staat zijn vakdeskundigen tegenspel te leveren, dat ze in korte tijd hun boodschap op een voor burgers aansprekende manier weten neer te zetten, dat ze actief en leidend zijn in hun eigen politieke partij, dat ze iedere maand weer het gevecht met elkaar aangaan en dat ze dat allemaal op een stijlvolle manier doen. Ze moeten het met elkaar oneens zijn, maar tegelijkertijd wordt van hen verwacht dat ze naar elkaar luisteren en op basis van argumenten tot het beste besluit komen. Ze moeten hun verkiezingsprogramma realiseren, maar als ze aandacht vragen voor hun politieke prioriteiten, worden ze beschuldigd van het berijden van politieke stokpaardjes. Volksvertegenwoordiger zijn, controleren wat het college van B&W of GS heeft gedaan én ook nog een visie voor de middellange termijn ontwikkelen om de kaders te stellen voor het college.

Kortom, een bijna onmogelijke taak. Hoe doen we dit? Wat is onze bestuursstijl? Is er überhaupt wel een ChristenUnie-bestuursstijl? Deze vragen staan allemaal centraal op deze dag. Vanmorgen gaan we eerst luisteren naar een inleiding van burgemeester Tom Viezee van de gemeente Zeewolde en vanmiddag naar het Tweede Kamerlid Arie Slob.

¹ Zie hiervoor ook het boekje van P.Tops, "De binnenkant van politiek".

Gij geheel anders

Samenvatting toespraak door Tom Viezee op het bestuurderscongres op 15 maart 2003

Maar jij geheel anders: jij hebt Christus leren kennen. Jij toch hebt van Hem gehoord en zijt in Hem onderwezen, gelijk dit de waarheid is in Jezus, dat jij, wat uw vroegere wandel betreft, de oude mens aflegt, die ten verderve gaat, naar zijn misleidende begeerten, dat jij verjongd wordt door de geest van uw denken, en de nieuwe mens aandoet, die naar de wil van God geschapen is in waarachtige gerechtigheid en heiligheid.

Efeze 4: 20-24

Vasthouden aan het Woord van God in een gebroken wereld betekent: geheel anders zijn. Dat is niet het volgen van tradities of meerderheden, maar anders zijn. Gij geheel anders.

Onze uitdaging is om inhoud te geven (in woord en daad) aan de woorden van Jezus: "Volg mij". Dat betekent – zoals Paulus ook tegen de Efeziërs zegt - opnieuw leren denken.

In hoeverre zijn we bereid kritisch naar onszelf te kijken: waarin zijn wij nu echt anders? Wij zijn christen, wij zijn kinderen van God, en wij zijn uitstekend in staat ons fundament te formuleren, maar dan? Hoe gaan wij bijvoorbeeld met elkaar om? Heeft de wereld in het afgelopen jaar kunnen zien, dat wij bij de ChristenUnie anders zijn in hoe we onze mensen, onze leiders behandelen? Hoe reageren we op omstandigheden? Gaan wij anders met verlies om? Stralen wij uit dat wij anders zijn, omdat wij op God blijven vertrouwen, ook bij een negatieve verkiezingsuitslag?

Hebben wij de moed om te komen uit de bescherming van het bezig zijn met de inhoud? Laten we niet vluchten in de inhoud, maar ons afvragen wat onze toegevoegde waarde is. Hoe geven we precies invulling aan het anders zijn? Natuurlijk moeten we bezig zijn met inhoud, natuurlijk willen we professioneel zijn en de dossiers kennen, maar we moeten verder!

Anders durven zijn valt op. Anders zijn maakt je kwetsbaar. Toch is het zo belangrijk om te leren denken vanuit de originaliteit van de Bijbel.

Waarom zijn we niet kritischer in de waarden en normen-discussie, of als christendom en islam op één lijn worden gezet (in discussies over bijzonder onderwijs of AEL), of als het gaat om toezicht bij de godsdienstlessen, of rond de oorlog in Irak, of ...?

Lijdt u bijvoorbeeld ook zo onder Jezus' woorden "wee u, gij rijken"? Als je je daar druk over maakt, krijg je overi-

gens al gauw het verwijt dat je links bent.

Zijn wij in staat om in beleid zichtbaar te maken, dat er hele andere afwegingen mogelijk zijn? Bij ons gaat het bijvoorbeeld niet om de macht of om het getal.

Kunnen mensen bij ons terecht met problemen? Komen wij op voor mensen?

Waarom gaan wij het gevecht niet meer aan? Waarom nemen we niet meer het risico dat we er buiten komen te staan? Waarom gaan we nog zo vaak voor 'gelijk krijgen'. Daar draait het in de Bijbel helemaal niet om. Het gaat daar niet om de letter, maar de geest. Niet om de wet, maar de liefde.

Laten we het gezag van de Bijbel en van God centraal stellen. Ondanks alles op God vertrouwen. Jezus dwars door alles heen volgen. Dan gaat er een wereld voor je open. Dan gaan ogen van mensen open. Dan krijgen 'de mensen buiten' een eerlijk beeld van wat christenen zijn. Belangrijker dan getuigenis geven is getuige zijn, net zoals het in de opvoeding belangrijker is wat je doet dan wat je zegt.

Laten wij een eigen profiel opbouwen. Laat de ChristenUnie niet een variant op de SGP zijn, waar net iets meer mag, of een agressor richting het CDA.

Laten we ook ophouden met zeuren over dat allemaal zo slecht is en achteruit gaat. Wij hebben in Nederland zoveel kansen en mogelijkheden. Laten we die grijpen!

Vele vragen zijn opgeworpen met de bedoeling om het hoofd eens naar de andere kant te wenden zoals bij de wonderbare visvangst; de op het eerste oog onlogische kant. Dat zal moed vragen en zelfverloochening, noodzakelijk om nieuwe antwoorden te geven op uitgangspunten die als vanouds klinken.

Naschrift Erik van Dijk en Corine Dijkstra:

Vanuit het advies- en onderzoekswerk voor het lokaal bestuur zullen wij bekijken, hoe wij deze door velen gewaardeerde uitdaging door Tom Viezee uit kunnen werken én om kunnen zetten in praktische handreikingen, discussies en/of trainingen.

Zien en gezien worden

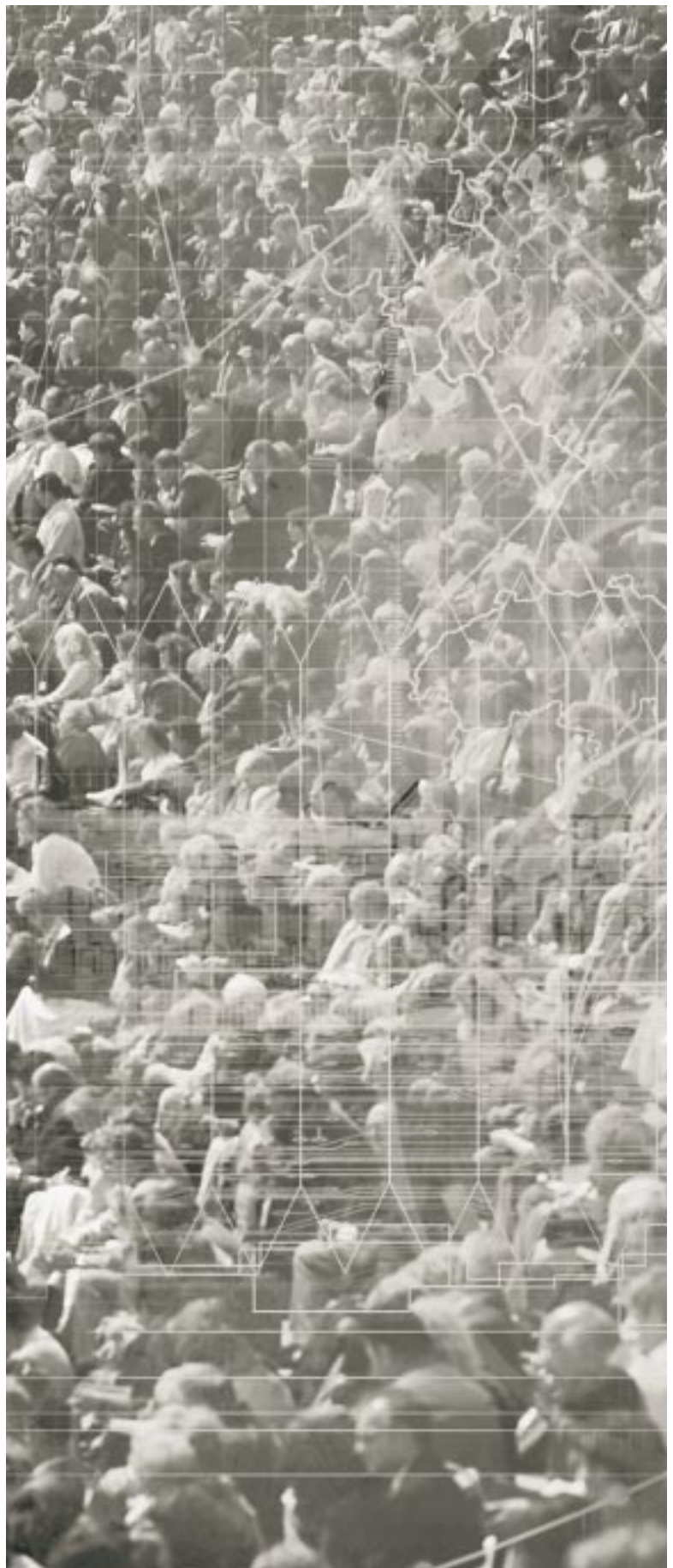
Toespraak door Arie Slob op het congres van de bestuurdersvereniging ChristenUnie op 15 maart 2003

Tijdens de Provinciale Statenverkiezingen ben ik meerdere malen met onze provinciale bestuurders mee op campagnepad geweest. Tijdens een bijeenkomst hoorde ik een Statenlid tijdens een discussie zeggen: en dan moeten we straks ook nog als volksvertegenwoordiger optreden? Hij had - zo vermoedde ik - de aanstaande dualisering van het provinciebestuur op het oog en liet verbaal en non-verbaal merken niet goed te weten, hoe hij daarmee om moest gaan. Ik heb daar wel enig begrip voor. Het is goed om met elkaar eens nader stil te staan bij het fenomeen volksvertegenwoorderschap. Hoe doe je dat? En hoe verhoudt zich dat tot andere taken die je als raadslid of statenlid hebt.

Het statenlid dat ik zojuist opvoerde, was verlegen met zijn rol als volksvertegenwoordiger. Dat verbaasde mij in die zin dat het volksvertegenwoordiger-zijn volgens mij ook voor statenleden geen nieuwe taak is, maar dat terzijde. Ik heb wel begrip voor zijn verlegenheid, als je bedenkt dat een statenlid als lid van een middenbestuur wat verder van de burgers af staat dan bijvoorbeeld een raadslid. Dat merk je al aan de opkomstcijfers bij de verkiezingen. Maar in welke bestuurslaag je ook gekozen wordt, je bent volksvertegenwoordiger. En daar moet je mee aan het werk.

Er is geen succesformule voor, hoe je dat moet doen. Dat hangt van veel zaken af zoals de persoonlijke kwaliteiten die een volksvertegenwoordiger al dan niet heeft. Ik kan u niet precies gaan vertellen hoe u dit allemaal zou moeten aanpakken, maar ik kan u wel een bepaalde richting wijzen en ideeën aanreiken. Ik zal enkele voorbeelden noemen uit mijn tijd als raadslid (1993-2001).

Het begint naar mijn mening met een stukje bewustwording van het feit dat je volksvertegenwoordiger bent. Daar moet je - vind ik - een goed gevoel bij hebben. Zelfs enige trots, in de trant van: dat ik dat mag zijn, dat ik dat mag doen. Het is een eer en voorrecht dat je namens een x-aantal burgers mag spreken, dat je hen mag vertegenwoordigen. Als u dat nog nooit gedaan heeft, moet u dat gegeven maar eens goed tot u door laten dringen. Naast dat het een eer en voorrecht is, brengt het ook een verantwoordelijkheid met zich mee. Deze mensen heb-

ben op jouw partij gekozen, staan achter het programma en verwachten dat je hen goed vertegenwoordigt. De mensen moeten op je kunnen rekenen. Als ChristenUnie-politicus komt daar nog bij dat we in onze naam de naam van Christus meedragen. Dat zijn verantwoordelijkheden die zwaar tellen. Daarom kan een christen-politicus naar mijn mening nooit met het minimum genoegen nemen. Hij of zij zal nauwgezet het politieke werk moeten doen. En daar hoort ook bij: invulling geven aan het volksvertegenwoorderschap.

Hoe doe je dat? Je moet naar mijn mening allereerst een antenne hebben of ontwikkelen voor wat er in de samenleving leeft. Daar moet je je ogen voor openen. Zien wat er gebeurt, zien wat mensen bezighoudt. In een kleinere gemeenschap gaat dat soms zomaar van zelf (overzichtelijk, ons-kent-ons). In grotere verbanden (steden, provincie) zal het vaak meer georganiseerd moeten worden. Maar of je nu volksvertegenwoordiger bent in een klein of groter verband, voor iedereen geldt dat je er tijd voor moet uittrekken, anders schiet het er zomaar bij in.

En we weten allemaal hoe dat gaat. Wat schrok ik de eerste tijd als raadslid van de grote stapels post die op deurmat vielen. Wat een papieren! En je wilt het allemaal zo graag goed doen. Vele uren zat ik achter mijn bureau te werken. En dan ging je met je huiswerk naar de commissie- of raadszaal. Druk, druk, druk. En voordat je het weet, word je opgeslokt door de vergadercyclus in het stadhuis. Dat is een risico. Ik heb in de loop van de tijd geleerd mezelf altijd vier vragen te stellen bij het bestuderen van de raadsvoorstellen:

1. Waar gaat het om, wat is de kern?
2. Wie zijn er bij dit onderwerp betrokken? Welke organisaties of (groepen) burgers horen hierbij?
3. Ken ik hun opvattingen, weet ik wat ze van deze voorstellen vinden?
4. Kennen ze mij als raadslid en de fractie waartoe ik behoor, en kennen zij mijn standpunten?

Zien en gezien worden. Deze vier vragen horen daar onlosmakelijk bij. En als je dan niet in vraag 1 blijft steken, maar ook de vragen 2, 3 en 4 gaat oppakken, dan moet je naast het bestuderen van de voorstellen (stop daar niet mee, a.u.b.!) in beweging komen. Dan klim je in de telefoon, gebruik je de mail, internet en ga je - dat kost de meeste tijd - de mensen opzoeken, situaties persoonlijk bekijken. Het laatste is het meest effectief: je vraagt, je luistert, je zuigt je bij wijze van spreken vol met informatie en beelden, die je later weer kunt gebruiken als je in het raadhuis of provinciehuis met het college in gesprek gaat. Het kost tijd. Soms veel tijd. Het kan niet altijd. Maar het moet vaak wel. Organiseer het. En

als ik uit eigen ervaring mag spreken: het is geweldig om te doen. het geeft een enorme dimensie aan je werk. Naast het vergaren van veel informatie, biedt het mogelijkheden je fractie te presenteren en te profileren in je woonplaats/provincie. Er ontstaan ook netwerken waar je later weer veel plezier van kunt hebben.

Bovenstaande principes kun je toepassen bij het voorbereiden op debatten, maar kan ook los van raads- of statenvoorstellen plaatsvinden. Dat is ook aan te bevelen. Zoek de mensen op, snuif op wat er leeft, houdt lijntjes open. Als er echt wat gebeurt, zit je er dan vaak als eerste bij. De mensen weten je dan ook te vinden. Let maar op!

Een paar voorbeelden uit mijn eigen raadspraktijk:

1. Als kersvers raadslid kreeg ik welzijn in mijn portefeuille. Ik herinner me nog goed de eerste keer dat ik jaarverslagen en jaarplannen onder ogen kreeg van wat in mijn woonplaats Stad en Welzijn heet. Ik was daar uren mee bezig. Wat een papier. Het was machtig ingewikkeld allemaal. Ik ben toen op pad gegaan. Allereerst met een ambtenaar gesproken, die het een en ander toelichtte. Maar ik ben ook een aantal organisaties gaan opzoeken die in de jaarplannen voorkwamen. Het gemeenteboekje erbij gepakt, namen en adressen opgezocht, gebeld en een afspraak gemaakt. De opmerkingen die ik kreeg te horen over het jaar dat voorbij was, en over de plannen voor het nieuwe jaar waren zeer verhelderend. Toen kreeg ik voorbeelden te horen van wat er achter bepaalde teksten voor wereld schuilging, dingen die fout waren gegaan, zaken die men graag in het jaarplan opgenomen had gezien enz. enz. Ik kreeg een schat aan munitie mee voor de behandeling van documenten waar ik eerst niet zo heel veel meer mee kon dan instemmend knikken. Uiteraard moet je dergelijke aangeleverde informatie altijd door de zeef van je politieke visie halen, maar ik kon er wat mee. Dat soort bezoeken smaakten naar meer. En daar is het ook van gekomen. En men wist na de eerste keer mij ook goed te vinden.
2. In de Zwolse Courant stond op een zaterdag een uitgebreid interview met een moeder van een aan drugs verslaafde dochter. Zij gaf onder meer aan, dat haar in een psychiatrisch ziekenhuis opgenomen dochter zelfs daar nog aan drugs kon komen. Ik speelde het interview door aan Eimert van Middelkoop, die er prompt Kamervragen over stelde. Ook zochten wij als fractie contact met deze moeder. We gingen op bezoek en kregen van haar veel informatie over de situatie van haar dochter en de coffeeshopwereld in onze woonplaats. Ze wist er bij wijze van spreken alles van. Ik bleef con-

tact houden met deze moeder. Bij ons beiden was grote ergernis over het laagdrempelige coffeeshopbeleid dat al zoveel jonge slachtoffers had gemaakt. Juist op dat moment was Paars I bezig met het formuleren van een nieuw drugsbeleid. Ik heb toen met enkele buurvrouwen van deze moeder het Comité van Vier opgericht. We hebben een petitie tegen het Nederlandse drugsbeleid opgesteld en zijn handtekeningen gaan verzamelen. Dat zijn er uiteindelijk zo'n 17.000 geworden, die we aangeboden hebben aan toenmalig staatssecretaris Terpstra van VWS. Voor deze acties was veel persaandacht. Ik wist deze aandacht ook mede te gebruiken om in de Zwolse politieke situatie druk uit te oefenen op het coffeeshopbeleid.

3. Een derde voorbeeld. In Zwolle kwam een man naar buiten met een persbericht waarin hij zijn zorgen formuleerde over het 'zinloze geweld' in de samenleving. Ik zag dat op teletekst van RTV Oost. Zijn pleidooi voor normen en waarden sprak mij aan. Ik zocht zijn naam op in het telefoonboek en zocht contact met hem. Om een lang verhaal kort te houden: ik heb in de raad unanieme steun weten te vinden voor een motie waarin we onze zorgen uitspraken over het toenemend geweld in de samenleving. Dat was de start van het opzetten van een lokaal platform tegen geweld. In dat platform participeerde o.a. de sportwereld en de horeca. We zijn een campagne gestart, die voor een deel (onderdeel sport) nog loopt. Ik heb de Zwolse informatie doorgespeeld naar de Tweede-Kamerfractie en dat heeft als resultaat gehad dat er ook landelijk een platform tegen geweld is opgestart (o.l.v. burgemeester Deetman van Den Haag).

4. Laatste voorbeeld, over perikelen rond het zwembad in mijn woonplaats. Ik had als raadslid de indruk dat we van de wethouder niet alle informatie kregen die er was. Ik kon dat niet hardmaken. In de loop van de tijd had ik wel goede contacten opgebouwd met de directeur van het zwembad. Van hem kreeg ik uiteindelijk een afschrift van een brief die verstuurd was naar de wethouder, waarin melding werd gemaakt van een forse schadepost (tegelschade). De brief was al maanden daarvoor verstuurd en als raad waren we hier nooit over geïnformeerd. Ik heb het college daar vragen over gesteld en dat leidde tot behoorlijk wat comotie. Zonder als volksvertegenwoordiger mijn voelhorrens in het zwembad te hebben gestoken had ik die informatie niet gehad en mijn controlerende taak minder goed kunnen uitoefenen.

Dit zijn zomaar vier voorbeelden uit mijn eigen praktijk als raadslid. Ik heb het altijd geweldig gevonden om op deze manier bezig te zijn.

Tot slot

Zien en gezien worden kan uiteindelijk het volgende opleveren:

1. Je komt aan (vaak waardevolle) informatie die je anders niet zo snel te pakken kunt krijgen;
2. Deze informatie, die vanuit de samenleving zelf komt, kun je vaak goed gebruiken bij het uitoefenen van je raads- of statenwerk (bij behandeling van collegevoorstellen of bij het zelf op de agenda zetten van onderwerpen);
3. Het biedt je daarnaast vaak unieke kansen om je fractie op de lokale of provinciale kaart te zetten. Je laat daarmee ook zien dat je als christelijke politieke partij oog hebt voor de samenleving en de mensen die deze samenleving vormen.

Ik wil u tot slot voor twee valkuilen waarschuwen:

Allereerst het gegeven dat u volksvertegenwoordiger voor alle mensen bent. Neem deze taak breed. Beperk je niet alleen tot je eigen achterban. Hoe belangrijk die ook is.

Tweede punt: Wees altijd duidelijk over wie je bent en waar je voor staat. Bij de ChristenUnie geldt niet: u vraagt, wij draaien. Dat moeten burgers en instellingen weten. En daar hebben ze ook begrip voor. Als je maar helder bent. Als je dat niet bent, loop je het risico verkeerde verwachtingen te wekken.

Als ChristenUnie willen we vanuit Bijbelse waarden politiek bedrijven. Daarbij hebben we oog voor de hele samenleving en voor wat daar leeft. We hebben een boodschap voor de samenleving en willen die graag uitdragen. Daarom is het zo geweldig om daar als volksvertegenwoordiger voor de ChristenUnie mee bezig te zijn. Benut de kansen die u krijgt en die u ook zelf kunt creëren. Bij deze mooie en verantwoordelijke taak wens ik u Gods onmisbare zegen toe.

De vijf kernbegrippen voor

Door Erik van Dijk, onderzoeker lokale overheden

Wat kenmerkt een ChristenUnie-bestuurder of zou een ChristenUnie-bestuurder moeten kenmerken? Wat is er opvallend, anders of uniek aan een bestuurder van de ChristenUnie? Wat betekent het om als christen bestuurder te zijn? Wat vinden ChristenUnie-bestuurders zelf belangrijke begrippen voor hun politieke stijl? Tientallen raadsleden, wethouders, burgemeesters, Statenleden, Kamerleden en Europarlementariërs gingen met elkaar aan de slag om hier antwoorden op te vinden.

Op het bestuurderscongres gingen de ongeveer 120 aanwezige bestuurders twee keer in tien kleine groepjes uiteen. De eerste keer in de ochtendsessie, na de toespraak van Tom Viezee (p.28), de tweede keer na de toespraak van Arie Slob (p.29 e.v.).

In de kleine groepjes tijdens de ochtendbijeenkomst kreeg elke deelnemer vijf gele opklapbriefjes. Op elk briefje moest hij of zij een kernwoord schrijven dat weergaf, wat hij of zij belangrijk vindt voor de politieke stijl van een ChristenUnie-bestuurder. Wat zou een ChristenUnie-bestuurder moeten kenmerken?

In elke groep werden er zo 50 tot 60 briefjes op tafel geplakt. Vervolgens moesten die gesorteerd worden. Elke groep moest al sorterend en discussierend komen tot vijf kernbegrippen. Dat was een zeer boeiend proces, waar iedereen zich vol ijver in stortte. Het begon met in stilte nadenken en schrijven, het eindigde met interessante gesprekken.

In de week na het congres heb ik zowel de tien papieren met daarop de vijf kernbegrippen van elk groepje als ook alle ruim 500 gele plakbriefjes zorgvuldig geanalyseerd. Het resultaat vindt u hieronder.

De basis

Uiteraard hadden de meeste groepen begrippen opgeschreven die op één of andere manier refereren aan onze basis: God en Zijn Woord. Drie groepjes hadden zinnestjes als 'geïnspireerd (door de Bijbel)', 'afhankelijk van God' en 'tot Gods eer' op de eerste plaats gezet. Ook 'bijbelgetrouw, leesbare brief', 'herkenbaar christelijk' en 'getuigend' kwamen voor. Op de gele briefjes werden 24 keer varianten op principieel genoemd, achttien keer varianten op gebed en afhankelijkheid van God en verder nog termen als vaste koers, waardenvol, missie, getuige zijn, vertrouwen en roeping. Wij hebben ervoor gekozen, hier geen apart kernbegrip van te maken. Eén groep schreef onder het lijstje van vijf: "Alles vanuit het impliciete motto: Gij geheel anders". Wij stellen voor, dat ook de hier genoemde basisbegrippen over God, de Bijbel en gebed ook als allesomvattend en allesdoordrenkend worden verstaan. Alle volgende kernbegrippen zouden gezien moeten vanuit het perspectief van het volgen van Christus en het gehoorzamen aan Zijn

Woord. Alles moet herkenbaar zijn als christelijk. Van al de onderstaande kernbegrippen moet een getuigenis uitgaan. Laten we leesbare brieven van Christus zijn!

De vijf kernbegrippen

1. Eerlijk, integer en betrouwbaar

Zonder twijfel staat eerlijk, integer, betrouwbaar op de eerste plaats. Bij zes groepjes stonden dit soort begrippen op de eerste plaats. Op maar liefst 175 gele briefjes stonden woorden van deze strekking. ChristenUnie-bestuurders willen dit graag zijn en zo bekend staan. Vaak worden ze ook al zo gezien.

De termen duidelijk, eerlijk, echt (weet u nog, van de verkiezingscampagne in 2002?) hadden samen 73 briefjes. De termen betrokken en betrouwbaar (slogan van het CDA met Balkenende) hadden samen 53 'geeltjes'. Kan het zijn dat dit soort termen mede vaak opgeschreven werden, omdat ze door die verkiezingscampagnes erin geramd zijn? Tom Viezee merkte terecht op, dat 'duidelijk, eerlijk, echt' nog niet veel zegt over ons 'anders zijn', want welke partij wil nu onduidelijk, oneerlijk en onecht zijn? Toch, als ik zie dat integer en varianten daarop 29 keer genoemd werden, als betrouwbaar 32 keer wordt genoemd, als eerlijk ook wordt omschreven als 'ook tot eigen schade', 'eigen fouten erkennen', 'geen verborgen agenda's' en 'geen achterkamertjes', en als duidelijk wordt ingevuld als 'duidelijk in keuzes' en 'duidelijk in normen', dan heb ik er wel vertrouwen in dat ChristenUnie-bestuurders dit op een eigen, andere wijze weten in te vullen.

2. Betrokken, sociaal en dienstbaar

Overduidelijk op de tweede plaats staat betrokken, sociaal, dienstbaar. Mooi om dit bijbelse gegeven in zoveel verschillende varianten te zien: vriendelijk, inlevend, christelijk-sociaal, menselijk, barmhartig, meelevend, opkomen voor de zwakken, voor wie geen stem hebben, aandacht voor de mens achter de zaak, naastenliefde, hulpvaardig en ook burgergericht, midden in de samenleving en weten wat er leeft. Alles met elkaar 94 gele briefjes!

Op basis van de tien lijstjes was geen verdere rangorde aan te geven bij de volgende drie kernbegrippen. De aantallen

ChristenUnie-bestuurders

gele briefjes geven enige voorzichtige grond voor de hieronder aangehouden volgorde.

3. Samenbindend, samenwerkend en open

Als derde kernbegrip komen we dan een bundeling van termen tegen die te maken hebben met de manier van omgaan met anderen (allereerst collega-raadsleden, vervolgens het college en de ambtenaren, maar last but not least zeker ook burgers, organisaties e.d.). In zekere zin ligt dit in het verlengde van de eerste twee kernbegrippen.

Belangrijkste woorden zijn hier: open (open houding, open voor andere mening, niet belerend, bereidheid om je te laten overtuigen, onbevooroordeeld, open oor naar bevolking en naar collega-raadsleden, aanspreekbaar, toegankelijk, bereikbaar), luisteren (vaak genoemd!), samenbindend en samenwerkend (ook genoemd: collegiaal, opbouwend, (kritisch-)constructief, positieve stijl).

4. Actief, creatief en gedurfd

Het vierde kernbegrip sluit nauw aan bij de toespraak van Tom Viezee. In zes groepjes stonden woorden van bovenstaande strekking op het lijstje. Tientallen gele briefjes hadden woorden als actief, initiatiefrijk, meer buiten dan binnen, creatief en vernieuwend, verrassend, anders, appellerend en inspirerend. Velen voelden ook wel aan dat dit ook confronterend en uitdagend kan zijn. Typerend was de uitkomst in één groep, waar naast een keurig lijstje van vijf kernbegrippen er nog een stapeltje gele briefjes overbleef waar ze geen raad mee wisten. Daarop stonden woorden als dwars, tegendraads en lef hebben. Een andere groep schreef wel expliciet 'durf' op, met daarachter tussen haakjes: 'ook impopulair durven zijn'.

Dit kernbegrip - in combinatie met het tweede kernbegrip! - heeft veel linken met het volksvertegenwoordigerschap. Kijk maar naar de voorbeelden die Arie Slob noemde.

5. Deskundig, gedegen en bestuurlijk capabel

Dossierkennis, bestuurlijke kwaliteit, kennis van zaken en gefundeerd zijn termen die veel ChristenUnie-bestuurders bekend in de oren zullen klinken. We willen graag gezien worden als deskundig, gedegen en bestuurlijk capabel (in combinatie met het eerste kernbegrip 'betrouwbaar'). Zo staan we overigens vaak ook al bekend. ChristenUnie-bestuurders zijn over het algemeen heel bestuurlijk ingesteld. We hebben nu eenmaal een groot verantwoordelijkheidsgevoel en zijn sterk gericht op het algemeen belang. Dit kernbegrip moeten we ook zeker vasthouden. Tegelijkertijd moeten we zoeken naar de juiste mix met de andere kernbegrippen. Met de kernbegrippen 1 en 3 bijt het zeker niet.

Dat brengt mij meteen bij een laatste opmerking. De kernbegrippen 2 en zeker 4 worden nog wel eens als tegenge-

steld aan kernbegrip 5 gezien. Hoewel wij moeten zoeken naar de juiste mix tussen de vijf kernbegrippen, is het ook onmiskenbaar dat het verschil uitmaakt welk persoonlijkheidstype een bepaalde ChristenUnie-bestuurder heeft en welke functie hij of zij precies bekleedt. Het maakt nogal wat uit of iemand raadslid, wethouder of burgemeester is. En de één is nu eenmaal introvert of creatiever dan de ander. Spreek hierover als lokale bestuurders onder elkaar. Bepaal met elkaar wie waar goed in is. Zoek als persoon én als fractie naar de juiste mix, maar laat geen enkel begrip links liggen.

Tot zover de analyse van de ochtendsessie van het bestuurderscongres. Graag ontvangen wij reacties op de hierboven staande aanzet (denkwijzer@christenunie.nl). Op korte termijn vindt een verdere verwerking plaats, o.a. voor het Handboek.

De verwerking van de middagsessie houdt u nog van ons tegoed. In ieder geval zal hier ook over geschreven worden in het Handboek. Graag horen wij uw ervaringen met het volksvertegenwoordigerschap.

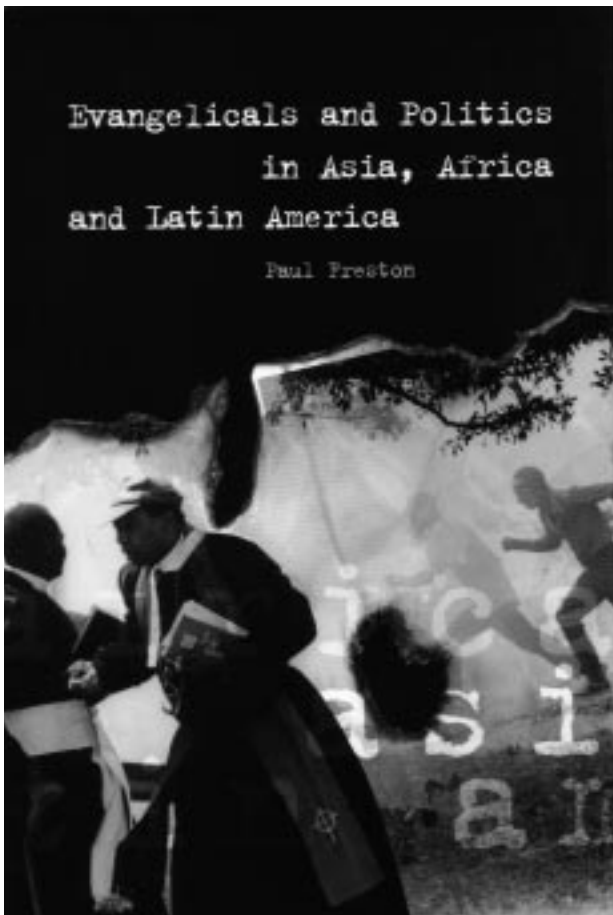
Via www.bestuurders.christenunie.nl zullen wij werken aan onderlinge uitwisseling hiervan.

“In heaven it is just like Kenya,

Evangelicalen en politiek in de Derde Wereld

Door Cors Visser

Paul Preston
*Evangelicals and politics in Asia, Africa
and Latin America*

Cambridge University Press (July 2001)

ISBN: 0521800412

Prijs: € 77,89

Hardcover, 368 p.

Meer en meer Afrikanen, Aziaten en Zuid-Amerikanen komen naar het door de joods-christelijke traditie gestempelde Westen om opnieuw het Evangelie te brengen. Een rare gewaarwording. Enkel Nederland dan als een christelijke of zelfs protestantse natie zien, dat is het de facto al lang niet meer. Als we kijken naar het percentage evangelicalen, dan komt Nederland uit op rond de 100e plek in de wereld.¹ Veel landen uit de Derde Wereld hebben grotere percentages evangelicalen in hun midden. Booming business voor christelijke politiek?

Veel landen hebben in ieder geval de schijn tegen. Corruptie, machtsmisbruik, vriendjespolitiek, zelfverrijking e.d. zijn etiketten die vaak geplakt worden op het bestuur van veel Derde-Wereldlanden. Is dat niet merkwaardig, als er tegelijkertijd 20% van de inwoners evangelicaal is en – breder – als in tientallen Derde-Wereldlanden het

officiële percentage christenen boven de 80% ligt? Welke rol spelen christenen in die landen? Spelen ze sowieso wel een rol? Paul Preston wil in zijn boek *Evangelicals and politics in Asia, Africa and Latin-America* daar een begin van een antwoord op geven.

Eerst geeft Preston aan, wat hij onder ‘evangelicals’ verstaat. Evangelicalen voldoen aan de volgende kenmerken: nadruk op bekering, nadruk op het belang van evangelisatie en zending, de bijbel als gezaghebbend Woord van God en de nadruk op het belang van de kruisdood van Jezus Christus. Evangelisch is dus iets anders dan evangelicaal, zij vormen daar slechts een onderdeel van, net als de gereformeerden in velerlei varianten en bijvoorbeeld de charismatische Rooms-Katholieken. De vraag is nu, of de evangelicalen een eenduidige opstelling hebben als het gaat om de beïnvloeding van de

politiek. Om deze vraag te beantwoorden deed de auteur onderzoek in 27 verschillende Derde-Wereldlanden, waarbij ieder land in een afzonderlijk hoofdstuk aan bod komt.

Al snel is duidelijk dat evangelicalen een zeer verschillende inbreng hebben. Zo streven Zambia en Guatemala bijvoorbeeld naar een protestantse staat, terwijl evangelicalen in Brazilië of Angola zich veel meer richten op het eigenbelang. Het is moeilijk oorzaken aan te wijzen voor die verschillen, maar als Preston die 27 landen op een rijtje zet, kan hij wel enkele algemene lijnen trekken.

Evangelicalen in Latijns-Amerika zijn zich, in tegenstelling tot die in Afrika en Azië, niet zo bewust van hun koloniale verleden. Daarvoor zijn de huidige economische banden met het Westen ook te nauw. Juist het feit dat Latijns-Amerikaanse landen in een aantal opzichten veel op Westerse landen lijken, in combinatie met de heersende armoede, vormde een goede voedingsbodem voor de bevrijdingstheologie. Deze theologie heeft in de jaren '70 en '80 veel aanhangers gehad en ook de evangelicale theologie beïnvloed. Ook anders dan in Azië en Afrika is het feit dat de Latijns-Amerikaanse landen overwegend christelijk, met name Rooms-Katholiek zijn. In andere Derde-Wereldlanden zijn meer wereldgodsdiensten present. Voor de poli-

there is only one party”

tieke opstelling heeft de aan- of afwezigheid van andere godsdiensten behoorlijke consequenties.

In Latijns-Amerika heeft het tot gevolg dat de meeste evangelicalen de politieke betrokkenheid van de Rooms-Katholieken als voorbeeld nemen. Zij zijn jarenlang de machthebbers geweest die allerlei privileges aan de Roomse kerk, Roomse organisaties en Roomse mensen toekenden en de overheid dus actief gebruikten om deze instituties in stand te houden. In Brazilië komt een soortgelijke politieke opstelling van de evangelicalen wel pijnlijk duidelijk aan het licht. De politiek wordt door hen vooral gezien als mogelijkheid om de christelijke radio- en TV-stations in stand te houden en uit te breiden. Het zijn dan ook met name de eigenaren van deze stations, kerkleiders, die politiek actief zijn. De instandhouding van het eigen evangelie-TV-imperium heiligt in veel gevallen de middelen. Partijkeuze en ideologie zijn van ondergeschikt belang en omkoping zowel van als door evangelicalen in het parlement is een regelmatig terugkerend verschijnsel. Dat politiek meer voor religieuze doeleinden gebruikt wordt dan andersom, is een gegeven dat in het algemeen voor alle bestudeerde Derde-Wereldlanden geldt.

In Aziatische en Afrikaanse landen speelt de confrontatie tussen verschillende godsdiensten een grote rol. Nigeria, Indonesië en India zijn landen waar de spanning hoog op kan lopen. In Nigeria missen met name aanhangers van pinkstergroeperingen een visie op de publieke zaak. Onder het motto “only righteous will vote for the righteous” ziet men het bekeren van moslims als een politieke daad. Evenals religie is ook etniciteit van groot belang. Om religieuze en etnische conflicten te voorkomen hebben een aantal Afrikaanse regeringen, bijvoorbeeld in Uganda en eerder ook Kenya, daarom een éénpartijstelsel ingevoerd. Een éénpartijstelsel leidt echter gemakkelijk tot een dictatuur. Maar dat vinden lang niet alle evangelicalen even erg. Bij tijd en wijle worden dictators door de evangelicalen

gesteund. Zolang ze maar de vrijheid hebben om te geloven. Een mooie illustratie daarvan gaf een Keniaan ten tijde van het éénpartijstelsel (1982-1991) in dat land: “In heaven it is just like Kenya. There is only one party- and God never makes a mistake. We have freedom of worship. What else do we want?” (p.146). Overigens is er in Kenya, mede dankzij het verzet van evangelicalen tegen het éénpartijstelsel (foto op cover van het boek), nu sprake van democratie.

Vaak is er een verband tussen etniciteit en religie. Dat komt met name doordat missionarissen en zendelingen zich richt(t)en op bepaalde bevolkingsgroepen, zoals bijvoorbeeld de Dalits in India en de Karen in Myanmar. Evangelicalen in deze landen zetten zich niet alleen in voor meer religieuze vrijheid, maar ook voor het tegengaan van de onderdrukking van (de eigen) bevolkingsgroepen. Wat het belangrijkste is of eerst komt, is vaak lastig uit te maken. In ieder geval speelt eigenbelang in de meeste gevallen een belangrijke rol.

Voor veel evangelicalen in Derde-Wereldlanden geldt dat ze een bijbelse visie op het publieke domein missen. Belangrijkste aanbeveling van Freston is dan ook dat evangelicalen een goede, bijbelse visie moeten ontwikkelen op de aard en de doelen van de overheid en dat men de praktische politiek daaraan ondergeschikt moet maken. Dat dit nog niet gebeurd is, wijt hij vooral aan het feit dat evangelicalen zich onder de armste delen van de bevolking bevinden, mensen die geen contacten hebben met buitenlanders. Mensen uit de upper class-kerken hebben die instituties en contacten wel en komen dus meer in aanraking met de ideeën van christenen die in landen leven waar al decennialang wordt nagedacht over de relatie tussen geloof en maatschappelijk handelen. Hier legt het boek mijns inziens een mooie uitdaging neer. Het is immers wel opmerkelijk dat Westerlingen het Evangelie brengen in andere delen van de

wereld, maar daarbij niet duidelijk maken, hoe dit vorm te geven op het publieke terrein. Als het gaat om de hulpverlening, het opkomen voor verslaafden e.d. (*social service*), gebeurt dat nog wel, maar de structurele politieke of economische aanpak (*social action*) komt nauwelijks aan bod. Voor christenen uit de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Nederland ligt hier een mooie taak. Wij bezinnen ons al ruim een eeuw op vragen rond *social action* en hebben dit tot in detail uitgewerkt en werken dit nog steeds verder uit. In andere delen van de wereld zitten mensen echter te springen om wat basiskennis en publicaties. Een evenwichtig programma is nodig om evangelicalen in andere delen van de wereld toe te rusten op politiek en maatschappelijk vlak. Dit komt niet alleen de politiek en de situatie in zo'n land ten goede, maar zorgt ook dat maatschappelijk actieve christenen elders een betere naam krijgen en niet geassocieerd worden met corruptie en het nastreven van eigenbelang. Want dat is nu vaak wel het geval en terecht.

De Master-opleiding *Christian Science and Sociology* aan de VU in Amsterdam is in dit opzicht een goed initiatief. Ook kan de internationale studentenvereniging IFES in dit bewustwordingsproces als aanjager fungeren, zoals dat in verschillende landen al het geval is.

Al met al is *Evangelicals and politics* een heel interessant boek voor iedereen die geïnteresseerd is in christelijke politiek over de grens. Maar zoals de auteur zelf ook aangeeft, is het nog maar een globale analyse; slechts enkele hoofdlijnen zijn er per land aan te geven. Algemene conclusies zijn er nauwelijks te trekken, behalve dat het beeld erg divers is. Wel zijn er voldoende aanknopingspunten om verder onderzoek te doen naar de rol van evangelicalen in verschillende landen en om als evangelicale Nederlanders onze partners in het Zuiden bij te staan in het ontwikkelen van visie op de verantwoordelijkheid van christenen in de samenleving.

Inhoudsopgave

Vrije en eerlijke verkiezingen	2
<i>De Aftrap door J.P. de Vries</i>	
De vulling van het mondiale vacuüm	4
Economen in de strijd tegen het economisme <i>ThemaInterview met Bas de Gaay Fortman en Bob Goudzwaard</i>	
Voedsel is een recht	8
Maatschappelijk verantwoord ondernemen in de strijd tegen honger <i>ThemaStudie door Eelco Fortuijn, voorzitter FairFood</i>	
Hoe zeg ik het de mensen thuis?	12
Twee weggegreerde Nederlanders over armoede, lage lonen en landadoptie <i>ThemaStudie door Gert-Jan Segers en Marius Doornenbal</i>	
Europa als open concept	16
<i>ThemaStudie door Benjamin Anker</i>	
Belastingheffing raakt de interne markt	19
<i>ThemaReactie door J.P. de Vries</i>	
Van onze vrienden in ... Estland	20
<i>Column Accent door Peter Vosu, Internationaal Secretaris CVE</i>	
Het vloekverbod, het ene doen en het ander niet nalaten	21
<i>Lokaliteiten door Corine Dijkstra</i>	
Implicaties van de opheffing van het bordeelverbod	22
<i>Studie lokale overheid door Jacob Pot en Mirjam Metting</i>	
Beste bestuurders	26
<i>Openingstoespraak bestuurderscongres door Joop Alsema</i>	
Een bijna onmogelijke taak?	27
<i>Inleiding op sprekers door Joop Alsema</i>	
Gij geheel anders	28
<i>Samenvatting toespraak door Tom Viezee</i>	
Zien en gezien worden	29
<i>Toespraak door Arie Slob</i>	
De vijf kernbegrippen voor ChristenUnie-bestuurders	32
<i>Uitwerking van groepdiscussies door Erik van Dijk</i>	
In heaven it's just like Kenya	34
<i>BoekenWijzer door Cors Visser</i>	

